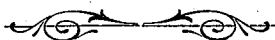

Časopis

za

zgodovino in narodopisje.

Izdaje

Zgodovinsko društvo v Mariboru.

12. LETNIK.

Uredil

Anton Kaspert.

Per. II 50/12

MARIBOR, 1915.

Tisk tiskarne sv. Cirila.

Freisingensia.

Doneski k razlagi jezika brižinskih spomenkov od vseuč. prof.
dr. R. Nachtigalla.¹

II. Zastopniki prv. slovan. nosnih samoglasnikov v brižinskih spomenikih.

Naši srednješolski učenci se uče po Sketovi Slovenski slovstveni čitanki (Na Dunaju 1893, stran 22. — V drugi, predelani izdaji iz l. 1906 na strani 23.): „Iz nedosledne in neokretne pisave (scil. brižinskih spomenikov, pisanih z latinico po nemškem pravopisu iste dobe) vidimo jasno, kako težko je bilo sprva z latinskimi črkami pisati jezik slovenski. Tako se piše n. pr. za staroslovenski nosnik on ob jednem on, un, u, o; namesto stsl. nosnika en stoji e in en“ itd. Vondrák v svoji že v prvem članku omenjeni izdaji naših spomenikov (V Praze 1896, str. 33) pravi z ozirom na pisavo prvotnih nosnih samoglasnikov podobno: „Avšak zde nevidíme žádných pravidel, tak že v tom nemůžeme viděti sledů živé mluvy.“ Zato misli Vondrák na navedenem mestu, da so prišle izvirne predloge brižinskih spomenikov k Slovencem po posredništvu hrvaških glagoljašev, pri čemer opozarja na Glagolita Clozianus, na Hrvaškem pisani staročerksenoslovanski spomenik s sledovi srbsko-hrvaškega jezika, kjer se poleg

¹ Prim. Čas. za zgod. in narodp. XII. 1. Sledeča razprava je pozveta deloma iz predavanj v zimskem tečaju 1913/14.

ohranjenih nosnih samoglasnikov piše tudi že srb.-hrv. u za o¹. Tako je našel tudi pisec slovenskih brižinskih spomenikov že v svojem hrvaško-glagolskem izvorniku o in u, e in e, iz česar je napravil un, on, u, en, e, h temu pa je pribavil še iz svojega o in še več e. Prim. tudi Vondrák, Studie z oboru církv.-slovan. písemnictví, v Praze 1903, str. 59 sl. Zelo negotovo se izraža tudi Oblak, Starejši slov. teksti iz Let. Mat. Slov. 1889, str. 15.

Z navedenima opisoma zastopništva prv. slovanskih nosnih samoglasnikov v brižinskih spomenikih se jaz ne morem popolnoma soglasiti in to svoje mnenje hočem v sledečem razjasniti. Seveda mi pri tem niti najmanje ni v mislih, samo kolikor toliko kritikovati velespoštovanega gospoda profesorja in učenjaka Vondráka, o čigar znanih velikih zaslugah za preučevanje naših brižinskih spomenikov se ne more dvomiti, in pri katerem sem na vseučilišču sam svoj čas (1895) s pridom bral brižinske spomenike. Meni se gre tu le za študij prve dobe zgodovine slovenskega jezika. Postavil pa sem točko o nosnih samoglasnikih na to drugo mesto, ne le ker se tiče glasoslovja, temveč tudi radi tega, da imam pozneje že oporo v njej. O važnosti takih raziskovanj za tako malo še znano in dostopno zgodovino slovenskega jezika v občem ni treba menda še posebej govoriti. Ker imamo v prv. slovansčini dva nosna samoglasnika, ki imata deloma tudi različne zgodbe, in ker je položaj pri e v briž. spomenikih za moje dokazovanje najjednostavnejši in povsem jase, si ga vzamem za izhodno točko ter hočem razpravljati najprej o njem.

¹ Ker tiskarna nima pravega znaka za nosni o, si je stavec tako pomagal. Dasi tedaj ni paralelizma z znakom za nosni e in dasi gornji znak fonetično nekaj drugega pomeni, ga je bilo vendar treba pridržati; sicer so pa itak vsi taki znaki le pogojni, saj bi na pr. navadni znak za nosni o s „ključico“ po Pleteršniku označeval ob enem dolgi ozki o, pred katerim je „slišati nekaj slab u“ (str. XI). — Iz tiskarskih razlogov, pa tudi radi večje razumljivosti za mnoge čitatelje, sem zamenil tudi druge glagolske in cirilske znake z latinskimi. Sploh so se morali nekateri diakritični znaki prilagoditi tiskarski možnosti.

Slučaji besed ali besednih oblik z zastopniki nosnega ϵ (— Vondrák ne navaja vseh —) so sledeči: *a*) en stoji za ϵ le v besedi vuenfih I 23 (stcksl. věšt_ьšijih); *b*) redovno se piše e kakor dandanes:¹ zuetemu I 3, 4 dvakrat, zuetei I 3, 24, zueta I 18, zveřim I 24, zueti II 89, zuueti III 7, 9, zuetih III 18, zuetim III 45 (stcksl. svęť_ь), vuede, ne vuede I 14, uuede III 30, neuuede III 31 (stcksl. vědy — věde), ze I 16, 21, 23, 27, II 15, 17, 36, 37, 57, 59, 75, 85, 94, 96, III 1, 46, 47 (stcksl. se), zpe, ne zpe I 17, zpe, bde III 32 (stcksl. sьpę, bьde), vzeli I 25, otel I 28, oteti II 96, prieli III 24 (stcksl. vьzęľ_ь, oťęľ_ь, oťeti, prijęľ_ь), me I 28, III 50, 72, 73 (stcksl. me), iefe acc. pl. m. I 32, ie isto II 98, ge isto II 103, ge acc. pl. f. II 24 (stcksl. ježe, je)², pomenem ze II 15 (stcksl. pomenęm_ь se), befe II 30, uznenauvidefe II 34, uzliubife II 34, delafe II 44, briplifaze II 58, ftuorife II 108 (stcksl. bęše, vьznenavidęše, vьzljubiše, dělaše, približaše, sьtvoriše), naffe acc. pl. II 38, zuoge isto II 51, uze moie greche III 26–27, h čemur prim. še acc. pl. grefnike III 70, te II 56 in gen. sing. f. ot zlodeine oblazti III 71 (stcksl. naše, svoje, vьse moje gręhy, gręš_ьniky, ty, oť_ь z_ьľodęj_ьnyje oblasti), fegna II 45 (stcksl. žeždęna), ime II 49, 55 (stcksl. ime), poftedifi III 50 (stcksl. poštędiši). Ako imamo *c*) v jednom primeru znak ϵ = lat. ae, kar se je pisalo tudi v nemških rokopisih, je to jednako prostemu e ter brez vsakega daljnjejšega pomena pri izražanju prv. nosnika, ker služi isti znak tudi za prv. e in ϵ , prim. od fzlauui bofigę II 10 (stcksl. oť_ь slavy bož_ьje) kakor vuęki II 6 (stcksl. věky), u zniciftvę III 34 (stcksl. vь sьnič_ьstvę) ali eccę II 1, 42 s prv. e (prim. stcksl. ašte). Po Vondráku bi bilo k primerom z e = prv. ϵ prišteti še bzzredu zemirt II 13 = stcksl. bez řędu sьmr_ьť_ь. Zz za z nahajamo

¹ Primeri se navajajo v tistem redu, kakor stoje v spomenikih, le da se k posameznim ob enem pritegnejo še tudi vsi slični slučajji.

² Jeli v nikoligeftę petfali II 4 (= „nikoli, ozir. nikdar skrbi“ ali „nikdar nobene skrbi“) tudi iskati sled gornjega zaimka, puščam kot negotovo na strani. Členek istovętenja stcksl. -žde = briž. -je se v takih slučajjih ne rabi (prim. Miklosich, Etymol. Wtb. pod dje).

v briž, spomenikih samo še enkrat v prizzuaufe II 110. Po štetju Braunejevim (Die aslov. Freisinger Denkmäler in ihrem Verhältnisse zur ahd. Orthographie. Beitr. zur Gesch. der deutschen Sprache und Liter. I. 1874, str. 527) je izmed 43 slučajev v 40 le z. Ker pa beremo neposredno pred navedenim mestom nekolikokrat ravno $z = \check{c}$ v zlovuezki (stcksl. člověčьskъjь) in petzali (stcksl. pečali), kar je v II. spomeniku približno tolikokrat za \check{c} , kakor drugače navadno f, je vsekako verjetniše brati tudi tu bez čředu, kakor so to storili Kopitar, Vostokov (gl. prvi sestavek) in tudi Jagić (Archiv für slav. Philol. XVIII 601); Vondrák smatra to za napačno, ker je stcksl. čředa ženskega spola in bi tedaj pričakovali tu bes čředy. Ali v maloruščini je ravno čřed m. „Reihe“, čředa f. zlasti „Herde“ (prim. Bernekerjev Etymol. Wtb.); tudi v ruščini je čřed - čřodъ m. „Reihenfolge“, na pr. pri Koljcovu ždi čředu = „čakaj, dokler ne pride na te vrsta“, a čředa f. „Reihe“. Kar se tiče pomena slov. čředa, je kakor v maloruščini na prvem mestu „Herde“ in še le na drugem „Ordnung“, „Reihenfolge“, česar pa ni le pri Trubarju („v času njega čřede“), temveč po Pletersniku tudi še v sedanjih narečjih („ždaj pride nanj čředa“ Caf, Koborid-Erjavec, „danes je moja čředa“ „heute ist die Reihe an mir“ Fram-Caf, „po čředi“ „nach der Reihe“ Ribnica-Miklošič, „vsi boste po čředi dobili“ Bela-Krajina). Vsaj grafično odgovarja *d* e-ju nedvomno v jednom primeru a: acc. pl. grechi vuafa II 111 (stcksl. grěhy vaše). Radi popolnosti pa hočem omeniti tu tudi še drugo, kar spada sem. Po Vondráku str. 29 je namreč v isto vrsto staviti istotam: bofi raba prizzuaufe II 110 (stcksl. božьjě raby prizьvavьše), a Oblak (Archiv. für slav. Phil. XIV 209) primerja k vuafa še nedela (stcksl. nedělje) v efe. iezem ne zpazal nedela ni zueta vuecera ni mega pozta i inoga mnogoga I 18—19. Toda medtem, ko vidi Vondrák v navedenih -a le vpliv bavorske grafike za -e, misli Oblak na dialektično glasoslovno zastopništvo, kakor je to za vuafa storil že Miklošič (Vergl. Gramm. I² 308). To zadnje je težko verjetno, ker se z jedne

strani ne vjema posebno, kakor bomo videli, z istinitimi razmerami v slovenskih narečjih¹, in ker je z druge strani pri primeroma ne redkih slučajih pod enakimi pogoji (gl. prip.) precej osamljen pojav. Celokupno vzeti slučaji v primeri s slovenskimi narečji naravnost odklanjajo to možnost stike z živim jezikom (gl. še doli). Pri bofi raba bi se ševēda hotelo najprej misliti na acc. sing., ki bi bil v II. spomeniku mogoč; ker imamo bratra II 21, kar je Vondrāk str. 29 prezrl, spominjajoč le bog, zin in duh III 5—7. Vendar govori za množino nadaljevanje v tekstu „tere im grechi vuafa poftete i im izpovedni bodete grechov vuafih“ II 110—113. Ako ne pripustimo neke vrste sintaktičnega skoka, ki bi nazadnje ne bil tako nemogoč, moramo tu pač pritrditi Vondrāku, ki je sledeč Brauneju spravil a za e v zvezo z bavarsko grafiko X.—XI. stol. Glede e v acc. pl. masc. trdih debel prim. v II. spomeniku te II 56. Da je drugi spomenik res pisan od Nemca, dokazujejo pred vsem številne pomote z b mesto p, pa tudi ch mesto k, g mesto k in t mesto d: bonefe (poņeže) II 7, boido (poido) 12, botomu (potomu) 17, 35, naboiachu (napojaho) 46, bozzekacho (posēčaho) 49, bozzekachu (posēčaho) 55, bod (pod) 51, briplifaze (približaše) 58, bozuuani (pozvani) 67, izbovuedati (izpovědati) 79, bovvedal (povědal) 88, gozbod (gospod) 89, bozzledine (poslēdne) 92, bac (pak) 103, pagi (paky) 14, choife Ih (koih že) 23, chifto (kyždo) 80. Da pa se je pisec tudi motil, kaže poleg navedenega choife Ih še neimoki 13 za i nemoki, vclepenich 54 vsled predhodnega „v timnizah i u zelezneh vvofich“ mesto vklepene = te 56 in

¹ A nahajamo v njih za e ali le po gotovih soglasnikih (izvzeti so labiali in velari) v nenaglašanih zlogih kakor v junščini, ali pa sploh, kakor v goriščini, oziroma dalje južno v kraških narečjih in v adrianski primorju v čakavščini le po palatalih, izvzemši vendar končnice, na pr. počati proti duše (Leskien, Gramm. der serbo-kroat. Sprache. Heidelberg 1914, str. 115). V severni rožanščini je vsak kratak ē - ā (Čas. za zgod. in narodp. IV 41, Kres. I 525); v rezjanščini je to podobno, zlasti pa stoji a za kratki in nenaglašeni e (Baudouin, Opyt fonetiki rez. govorov str. 53 sl.).

popravljená pisna pomota strardacho 98 za stradacho. Kakor pri soglasnikih je tudi pri samoglasnikih cela vrsta poprav, oziroma drugih znakov mesto pričakovanih, posebno u za o, o za a, -o za -u in i za e: popravljenó je přestupam 25 v preftopam, cruvvi 51 v crovvi, buvvedal 88 v bovvedal, rozfbui 22 v rafzboi, zpozítel 91 v zpařitel, razven tega pa imamo še vuirchnemo 61 za vuirchnemu in mosim 106 za mosem. To vse nam gotovo daje poleg še gori omenjenega pravico videti tudi v vuafa in raba le grafično zmotó brez ozira na istiniti izgovor.¹ Ne razlagal bi pa z Vondrákom str. 30 bofi za bofic iz bofi pod vplivom iste bavarske grafike, v kateri vendar predvsem le i prehaja v e², ter bi v bofi raje nahajal v piščevem spominu otrdelo obliko za nom. in voc. sing. in plur. in acc. sing. masc., tudi loc. sing. vseh spólov, dat. sing. fem. in instr. plur. masc. in neutr. (prim. tudi gen. plur. vseh spolov) nominalne sklanje, ki je pri tvorbah kakor božbja jednako posesivnim adjektivom v starejši dobi navadno in pretežno rabljiva (prim. indeks k evangelju v Jagičevi izdaji Marianskega kodeksa); tudi brižinski spomeniki imajo poleg voc. sing. bofi I 7, III 46, 67,³ nom. pl. bofi II 16 izrecno nominalne oblike instr. sing. boligem II 72 ali dat. plur. bofiem I 4—5, II 66. In še danes ima tako ruščina v nom. in acc.: božij, božbja, božje, božju, božji, ki sicer ne pozna skrčenih

¹ Pri tem ni morebiti brez vsakega pomena, da sledita oba slučaja takoj drug za drugim (bofi raba 110 — grechi vuafa 111), in da je v obeh tudi v prvem zlogu *a*. Ko bi se že hotelo tudi tu iskati refleks živega govora, bi se ne smelo govoriti toliko o zameni z *a* samo *e*-ja, temveč že *e*-ja sploh, kakor je to na pr. v rožanščini in rezjansčini, ki stojita, kakor bomo videli, tudi sicer blizu jezika briž. spomenikov. Vendar se tudi temu vpira primer „raba“, kjer so bile končnice prv. naglašene (prim. rus. gen. raba), razven če bi „bofi raba“ bil po pomoti napisani vokativ (prim. bofi rabe I 7 in III 46 ter srb.-hrv. sòkò, gen. sòkòla, voc. sòkole, Leskien I c. 349).

² Tazie II 31 za navidezno tazii (Vondrák str. 30) je Vondrák sam popravil v indeksu kot taci-je za steksl. taci-žde.

³ Pri tem stoji na prvih dveh mestih obakrat „bofi“ v zvezi z „rabe“ (prim. prvo pripomnjo).

oblik. Drugo vprašanje je, ako je gen. sing. nedela in morebiti tudi vucera I 18 v prvem spomeniku, kjer skoro ni zaslediti bavarsko-nemških vplivov, izvajati iz nedelja in večerja (na dvomljivo možnost zadnjega je opozarjal svoj čas Jagič v dunajskem seminarju za slovansko filologijo). V ljubljanski Confessio generalis stoji sicer: Ya ze dalfan dam, kyr fwete nedele, fwete tobothe veczeri, druge fwete dny ynw veczeri neyfam nykuly taku prafnowall itd. (Oblak, Starejši slovenski teksti iz Let. Mat. Slov. 1889, str. 36). Veczeri bi hotel Oblak po pravici razložiti kot i-fem. (prim. Pletersnik večer m. inf.). Za razlago briž. besed je vendar važno in pomembno, da nahajamo v koroški rožanščini ne le nedel m. v pomenu „Feiertag“, temveč tudi nedelja „Woche“ (prim. Pletersnik in Kres I 563). Célo mesto „zueta vucera“ itd. (gl. gori, prim. tudi še lat. vesper „Abendbrot“) napravlja vtis, da nam je brati, kakor je napisano, in da ni torej tu nobene zveze s preje obravnanimi vuafa in raba.

Tako bi bili pretresli vse, kar bi moglo priti v poštev pri pregledu slučajev s prv. e v brižinskih spomenikih, in izločili to, kar je negotovo ali pa se ima pač drugače razlagati. Na podlagi tega izrazimo tedaj lahko kot trdni fakt, da zastopa prv. e v briž. spomenikih praviloma že le nenosni e in jedino v jednom slučaju vuentih I 23 — en. Tu pa se nam gre za določitev, ali je ta navidezno čudna in slučajna dubleta res le prosti slučaj, ozir. ostanek starocerkvenoslovanskih predlog, ali pa ima kak globlji zmisel in oporo celo še v sedanjem živem slovenskem jeziku. V to svrho hočem najpreje navesti nekoliko občnih zgodovinskih podatkov o usodi prv. nosnih samoglasnikov na jugu, potem pa predstaviti reflekse e-ja v tistih sedanjih narečjih, v katerih se je ohranil še kak drug sled, nego le književni in navadni e izvestne kakovosti, ki prevladuje, kakor smo videli, že tudi v brižinskih spomenikih.

V najstarejši hrvaški listini bosenskega bana Kulina iz l. 1189 (prim. izdajo G. A. Iljinskega, Petrograd 1906, str. 12) nimamo že nikjer več nazalnih vokalov: ime 1, prisezaju 2,

kneže 2, hode 7, devetъ 18 itd.; acc. pravu věru 6, trьgujuke 8, budu 13; tisuka 17 itd. Pač pa se nahaja v latinskem viru iz l. 892 Muncimir in pri Konstantinu Porfirogenitu ok. l. 950 Μουνημιρος (prim. Maretić, Gram. i stil. Zagreb 1899, str. 17 ali Leskien, Gramm. der serbo-kroat. Sprache, Heidelberg 1914, str. 114 sl.). V XI. stol. pišejo lat. listine že Mucimir, Cetina (v starejši dobi še *Zéytna* Konst. Porph., Centena lat. list., prim. Jagić, Arch. f. slav. Phil. XVII 79 in Rački, Documenta hist. chroat. po indeksu v Monumenta zagrebške akad. znan. VII, 1877). V X.—XI. stol. moramo tedaj že predpostavljati izgubo nosnega izgovora. Pri Slovencih je nazalizem v severno-zapadnih narečjih deloma še sedaj ohranjen, z druge strani je njega vsaj parcijelna izguba potrjena že z brižinskimi spomeniki. Krajevna imena v listinah niso vedno zanesljiv dokaz za izgovor v istočasnem živem jeziku, ker se v izvestni obliki po tradiciji lahko dalje drže, nego to biva v hodu razvitka istinite izreke. Tako se na pr. za kranjsko Škofjo Loko piše še koncem XIII. stol. Lonke l. 1283, dasi se že okrog sredine istega stoletja prav pogosto rabi ime tudi brez nazala Lokā l. 1248 itd.; pa že koncem IX. in posebno XI. stol. se piše samo o, na pr. Motniz l. 898, Zotle l. 1016 poleg Zontle l. 1028 (prim. Miklošič, Vgl. Gram. I² 34; Oblak, Starejši slov. teksti, str. 16). Po primeri s staropoljskimi imeni stoji lahko čisti vokal tudi za nosno izreko (Baudouin, O drevne-polj. jazyké do XIV. stol. Lipsko 1870, str. 79). Iz vsega vendar sledi, da je moral nazalizem v slovenščini trajati nekaj dalje, nego v srbsko-hrvaščini, zlasti ako se ga ob gotovi meji v izvestni meri zasledi lahko celo še dandanes. V daljnji podrobni pretres teritorialno in kronološki vredenega onomastičnega materiala se tu nočem spuščati; hočem to storiti na drugem mestu.

Dandanes je še ohranjen nazalni izgovor predvsem v junškem narečju na Koroškem.¹ Opazil je to prvi M. Čop okrog

¹ V dr. M. Potočnika knjigi „Vojvodina Koroška I-II“ (izd. Mat. slov. Ljubljana 1909—1910) žal ni najti podrobnišega geografsko-etno-

Pliberka, da se tam govori pot na poljski način ali kakor franc. apôtre (Kopitar, Glagolita Clozianus. Vindob. 1836, str. XXV). Čop tudi poroča po Ziljčanu Jarniku, da se govori v ziljščini siežem, uprièci (ib.). Obširniše pa je opozoril na vse to Jarnik sam v svojem „Obrazu slovenskoga narèčja u Koroškoj“ v Vrazovem „Kolo“ (U Zagrebu 1842, str. 48), prvem slovenskem dialektološkem spisu, kateremu je pridodal Vraz svoje pripomnje.¹ Po Oblaku (Zur Geschichte der nominalen Declination im Slovenischen, Arch. f. slav. Phil. XII 379 sl.; prim. še Ljublj. Zv. 1895, str. 209 za Šteben pri Pliberku), se govore v junjskih podnarečjih poleg sekundarnih nazalov v bližini m, n² v dolgih in naglašanih zlogih še stari nazali in sicer e, a za prv. e ter o za prv. o. V nenaglašanih zlogih se je nosni izgovor že izgubil ter ga nadomeščajo odgovarjajoči čisti vokali e, a in o. Razlika med e in a, ozir. e in a za prv. e zayisi od predhodnih konzonantov: za velari in za labiali stoji e — e, za drugimi a — a. Da imajo velari in labiali v fonetičnem pogledu v slovanskih jezikih v nasprotju z drugimi konzonanti lehk svoj izraziti značaj in vpliv, nam kažeta ruščina in poljščina (prim. rus. četver'g, ver'ba z mehkim izgovorom r pred velari in

grafskega opisa delov slovenske Koroške, kakor so to ziljska in rožanska, posebno pa junjska ali podjunska dolina, in kakor to narod sam deli. Etnografskih spisov ali podatkov, kako narod sam sebe deli, nam sploh še v obilni meri nedostaja.

¹ Prvi podrobniši spis o slov. narèčjih sploh je podal I. I. Sreznjevskij „O slovenskih narèčijah“ v Žurnalu ministerstva narodne prosvete za l. 1841, sept., tedaj že leto preje. nego Jarnik. Potoval je po slovenskih krajih istega leta (prim. Jagić, Ist. slav. filol. Petrograd 1916, str. 324 sl. tam navedena pisma Sreznjevskega, tičoca se slov. krajev). Prvi razpravi služi kot dopolnilo še istotam l. 1845 „Obozrènije čert srodstva zvukov v narèčijah slavjanskih“. Sicer so iz prejšnjih časov le še razni podatki o Rezjanih.

² Nosna resonanca pod vplivom sledečega nazalnega konzonanta se več ali manj opaža tudi globoko po Štajerskem in celo v medmursčini (prim. Oblak, Nešto o megjumurskom narèčju. Zbornik za nar. život i obièaje južnih Slavena I 1896, str. 47). Spomena vredno je tudi puniti za pomniti „na vzhodu“ (Miklošič, Etym. Wtb. pod korenóm. men-). Glede severo-zapada gl. doli.

kneže 2, hode 7, devet, 18 itd.; acc. pravu věru 6, trьgujuke 8, budu 13; tisuka 17 itd. Pač pa se nahaja v latinskem viru iz l. 892 Muncimir in pri Konstantinu Porfirogenitu ok. l. 950 Μουνημιρρος (prim. Maretić, Gram. i. stil. Zagreb 1899, str. 17 ali Leskien, Gramm. der serbo-kroat. Sprache, Heidelberg 1914, str. 114 sl.). V XI. stol. pišejo lat. listine že Mucimir, Cetina (v starejši dobi še Ζένινα Konst. Porph., Centena lat. list.; prim. Jagić, Arch. f. slav. Phil. XVII 79 in Rački, Documenta hist. chroat. po indeksu v Monumenta zagrebske akad. znan. VII, 1877). V X.—XI. stol. moramo tedaj že predpolagati izgubo nosnega izgovora. Pri Slovencih je nazalizem v severno-zapadnih narečjih deloma še sedaj ohranjen, z druge strani je njega vsaj parcijelna izguba potrjena že z brižinskimi spomeniki. Krajevna imena v listinah niso vedno zanesljiv dokaz za izgovor v istočasnem živem jeziku, ker se v izvestni obliki po tradiciji lahko dalje drže, nego to biva v hodu razvitka istinite izreke. Tako se na pr. za kranjsko Škofjo Loko piše še koncem XIII. stol. Lonke l. 1283, dasi se že okrog sredine istega stoletja prav pogosto rabi ime tudi brez nazala Lokà l. 1248 itd.; pa že koncem IX. in posebno XI. stol. se piše samo o, na pr. Motniz l. 898, Zotle l. 1016 poleg Zontle l. 1028 (prim. Miklošič, Vgl. Gram. I² 34; Oblak, Starejši slov. teksti, str. 16). Po primeri s staropoljskimi imeni stoji lahko čisti vokal tudi za nosno izreko (Baudouin, O drevne-polj. jazykě do XIV. stol. Lipsko 1870, str. 79). Iz vsega vendar sledi, da je moral nazalizem v slovenščini trajati nekaj dalje, nego v srbsko-hrvaščini, zlasti ako se ga ob gotovi meji v izvestni meri zasledi lahko celo še dandanes. V daljnji podrobni pretres teritorialno in kronološki vrejenega onomastičnega materiala se tu nočem spuščati; hočem to storiti na drugem mestu.

Dandanes je še ohranjen nazalni izgovor predvsem v junškem narečju na Koroškem.¹ Opazil je to prvi M. Čop okrog

¹ V dr. M. Potočnika knjigi „Vojvodina Koroška I-II“ (izd. Mat. slov. Ljubljana 1909—1910) žal ni najti podrobnišega geografsko-etno-

Pliberka, da se tam govori pot na poljski način ali kakor franc. apôtre (Kopitar, Glagolita Clozianus. Vindob. 1836, str. XXV). Čop tudi poroča po Ziljčanu Jarniku, da se govori v ziljščini siežem, upriēci (ib.). Obširniše pa je opozoril na vse to Jarnik sam v svojem „Obrazu slovenskoga narēčja u Koroškoj“ v Vrazovem „Kolo“ (U Zagrebu 1842, str. 48), prvem slovenskem dialektološkem spisu, kateremu je pridodal Vraz svoje pripomnje.¹ Po Oblaku (Zur Geschichte der nominalen Declination im Slovenischen, Arch. f. slav. Phil. XII 379 sl.; prim. še Ljublj. Zv. 1895, str. 209 za Šteben pri Pliberku), se govore v junških podnarečjih poleg sekundarnih nazalov v bližini m, n² v dolgih in naglašanih zlogih še stari nazali in sicer e, a za prv. e ter o za prv. o. V nenaglašanih zlogih se je nosni izgovor že izgubil ter ga nadomeščajo odgovarjajoči čisti vokali e, a in o. Razlika med e in a, ozir. e in a za prv. e zayisi od predhodnih konzonantov: za velari in za labiali stoji e — e, za drugimi a — a. Da imajo velari in labiali v fonetičnem pogledu v slovanskih jezikih v nasprotju z drugimi konzonanti lahko svoj izraziti značaj in vpliv, nam kažeta ruščina in poljščina (prim. rus. četvēr'g, ver'ba z mehkim izgovorom r pred velari in

grafskega opisa delov slovenske Koroške, kakor so to ziljska in rožanska, posebno pa junska ali podjunska dolina, in kakor to narod sam deli. Etnografskih spisov ali podatkov, kako narod sam sebe deli, nam sploh še v obilni meri nedostaja.

¹ Prvi podrobniši spis o slov. narečjih sploh je podal I. I. Sreznjevskij „O slovenskih narēčijah“ v Žurnalu ministerstva narodne prosvete za l. 1841, sept., tedaj že leto preje nego Jarnik. Potoval je po slovenskih krajih istega leta (prim. Jagić, Ist. slav. filol. Petrograd 1910, str. 324 sl. tam navedena pisma Sreznjevskega, tičoča se slov. krajev). Prvi razpravi služi kot dopolnilo še istotam l. 1845 „Obozrēnije čert srodstva zvukov v narēčijah slavjanskih“. Sicer so iz prejšnjih časov le še razni podatki o Rezjanih.

² Nosna resonanca pod vplivom sledečega nazalnega konzonanta se več ali manj opāža tudi globoko po Štajerskem in celo v medmursčini (prim. Oblak, Nešto o megjumurskom narječju. Zbornik za nar. život i običaje južnih Slavena I 1896, str. 47). Spomena vredno je tudi puniti za pomniti „na vzhodu“ (Miklošič, Etym. Wtb. pod korenom. men-). Glede severo-zapada gl. doli.

labiali, podobno polj. wierzch, wilk, wierzba itd.). Junskemu narečju nekoliko slični pojavi se nahajajo v slovaških dialektih (prim. Pastrnek, Beitr. zur Lautl. der slovak. Sprache in Ungarn. Wien 1888. Sitzber. dun. akad. znän. CXV, str. 17 sl.; Florinskij, Lekciji II 250, Kijev 1897). Razen omenjenih refleksov nosnih samoglasnikov pa imamo v Pliberški okolici in vsem podjunskem narečju v izvestnih slučajih za *e* tudi še *en*, t. j. čisti *e* s soglasnim *n*,¹ v *wenč* in *miesenc*, o čemer bom dalje doli podrobniše govoril (prim. Grafenauer, O „Duhovni brambi“, Čas. za zgod. in narodp. IV. 49 sl. in Florinskij, Lekciji I 514). Miklošiča (Vgl. Gramm. I² 309) koroški primeri, poleg ziljskih in „miesenc“ še *grmonž*, *monka*, *ronka*, *obrank*, *pont*, *pajenk* se bodo tikali predvsem pač tudi junščine ter izražali s svojim *on* najbrže *o*. V bolj sporadičnih sledovih tako zvanega rinezma prehaja koroško junsko narečje posebno na štajersko stran v smeri proti Mariboru (Florinskij, Lekciji I 513),² pa tudi sicer jih je nahajati: prim. v najgorenji savinjski dolini *ronka* (Dom in Svet 1891, str. 74; Tominšek, Narečje v Bočni str. 6), celo v Podčetrtku *monka*, *zmončeni* (Kolo I 44) in blizu junščine okoli Sobote *ronka*, *monka* (še pred Vrazovim časom) in za Vraza *a* za *e* (Kolo I 44, 49) itd. Najzanimiviše pa je, da se „kao gotovo i po svih gornjih stranah naše domovine“ (Kolo I 44) govori kakor v junščini *mesenc* ne le še dalje v štajersko stran, na pr. poleg Sobote *mesenc* Kolo I 44, d9) in Bočne (*mésnc* Tominšek str. 11. tudi v Slovenskih goricah (po izporočilu prof. Murka in dr. Glonarja) in sploh „na vzhodu“ (Šuman, Slov. slovnica po Miklošičevi primerj. V Ljubljani 1881, str. 13), temveč, da je ta primer tudi na drugo sosedno stran junškega narečja v koroškem rožanskem dialektu kot *miesenc* jedini

¹ Ali je *e* pri tem povsodi res „čisti“ *e*, ne morem tu določiti.

² T. Florinskega Lekciji po slav. jazykoznaniju I-II (Kijev 1895—1897), ki tvorijo neke vrste primerjalno gramatiko slov. jezikov in ki nudijo tudi opise narečij posameznih slov. jezikov, navajam tu in dr., ker se Florinskij pri pregledu slov. narečij opira zlasti na opazovanja Sreznjevskega (gl. gori, ki mi niso ravno pri roki.

slučaj ohranjenega rinesma (Scheinigg, *Obraz rožan. razrečja na Koroškem*, Kres I 617, prim. tudi slovar Gutsmana, ki se je rodil v Grabštajnu¹). Drugače je tu za prv. *ę* že *e* ali prememba glasu, skupna s prv. *e* (na pr. *ă* za *ě* na severu, o čegar mejah prim. Grafenauer v *Čas. za zgod. in narodp.* IV 41). Razširjenje izreke mesenc po štajerski strani se da v nekoliko primerjati z izgovorom modliti² tje do sredine južne Štajerske: Konstatirano je na levem bregu Drave na Radlu severno od Marenberga, okoli Slovenjega gradca, Šoštanja, Velenja, v gorenji Savinjski dolini (pri Rečici in v Mozirju), okrog Braslovč ter še 4 ure severno od Celja (v Lebnici pri Vitanju in Žrečah pri Konjicah). Gl. Oblak, *Arch. f. slav. Phil.* XIX 323. Razširjeno pa je enkrat bilo še onstran Radgone, kakor kaže kraj „in Dudleipin“ ok. l. 850 (Kos, *Gradivo za zgod. Slovencev* II, str. 129, 431). S sedanjo omejitvijo pa lepo sovпада etnografski fakt, o katerem poroča l. 1838 St. Vraz Šafariku v spisu „Geo- ethno- u. topographische Übersicht der Slaven in Steiermark“, da se prebivalci celjskega okraja, tedaj južno od zgóraj označenega ozemlja, že imenujejo Kranjci (J. Kunšič, *Zborn. Mat. Slov.* I 97). Nadaljno primerjanje z razdelitvijo štajerskih glavnih narečij moram tu seveda opustiti, tudi o tem upam drugje govoriti. Nédvomno pa je vprašanje o nekdanjih slovenskih plemenih v umevni najožji stiki s slovensko historično in sedanjo dialektologijo. Na to da so se taki posamezni slučaji kakor gori omenjeni obdržali, so vplivali poleg dialektoloških stik zlasti razni psihološki, pa tudi fonetični momenti. Pri izrazu modliti se skoro ne more prezreti njega pomen (takó misli posebno prof. Murko), pri mesenc je mogoče ohranjajoče vplival predvsem fonetični moment, kakor bomo videli še doli v razboru besednih oblik podobnih gori omenjenemu jun. wenč poleg miesenc. Razširjeni izgovor mesenc je dal povod Miklošiču, da navaja v etimol. slovarju

¹ Gutsman rabi po Miklošičevem citatu (Vgl. *Gramm.* I 34) besedo miesenc tudi v svoji knjigi „*Chrif. refnice*“ (V Celovcu 1770).

² Podjunci in Rožanci govore sedaj žebtrati (Oblak v dalje nav. spisu).

kot „nsl. mesec, mesenc“. Po njem sta povzela to tudi Berneker in Preobraženski (prim. tudi Pleteršnika). Razen slov. mesenc imenuje Miklošič l. č. še daško-slov. masenc in kaš. miesanc. Zadnje bo proti polj. miesiąc dialektično-fonetična dubleta kakor slov. mesenc proti mesec.

Drugo središče svojevrstno ohranjenega rinesma je koroško ziljsko narečje. Od tu dalje hočem najpreje govoriti le o refleksih e, ker gre do ti dandanes svoja druga pota nego oni za o. Že po Jarnikovem in Vražovem izporočilu primerov z ohranjenim nazalom (Kolo I 54 in 56) kakor „vrenči, vprenči, vlenči, wlenči, srenča, srenčati, peržoworenč itd.“ proti težko, grje, h čemur se pridružuje še Miklošič (Vergl. Gramm. I² 34) z „lenča, ulenči, ulježem, srenčati, venč“ in posebno še ib. str. 309 „lenča, senci, vprenči, srenča, obrenčati, lenčo (= telenčo), vrenč, venč, ulenči, ulježem, vilenči: kokoš je pišče vilengla“, je bilo jasno, da je tu ohranjenje nosnika v zvezi s sledečim konzonantom, torej fonetičnega postanka. Do gotovosti se to sedaj lahko podpre z novejšimi Grafenauerjevimi podatki (Zum Accente im Gailthalerdialekt, Arch. f. slav. Phil. 1905 XXVII 195 sl. ter „O duhovni brambi in nje postanku“ v Čas. za zgod. in narodp. 1907. IV 49 sl.).¹ V razpravi v Archivu je brati na raznih mestih sledeče primere²: lenča, srēnča, srēnčn, nāprēnčī — nāprēnžan part. pass. — nāprēngla, dōsēnčī — pršēnžan — sēngla, (lējōi) — lenžan — lēngla proti žēdlō, grēda, glēdamo, vēdnī, pētrēd, iēza, jēzīk — jēzīka, mēstī, trēstī, zēbstī, stēgnī, sēknī itd. V Časopisu str. 49 sl. opozarja Grafenauer že na prvotno sledeče e ter navaja nastopne primere z Brda v Ziljski dolini: „lēnča, srēnča in v izpeljankah, lēnčī (po analogiji), lēnžan (part. pass., praes. nisem — t. j. Graf. — slišal),³ - prēnčī, - sēnčī; v

¹ Na zadnje mesto me je opozoril že po mojih sklepih dr. Glonar; tem istinitiša je tedaj stvar:

² Diakritična znamenja so radi tiska kot ne neobhodno potrebna izpuščena ali izpremenjena.

³ Prim. steksl. leči — lego.

nekterih slučajih part. praes. act.: rēnč (= vroč), žēnč (= slab; od jedi), gařēnč (Blače), pržabarēnč = izpregovoreč (Blače) in še nekteri slučaji.⁶ Da je Grafenauer v razpravi o „Duhovni brambi“ omenil to stvar, mu je dalo povod, ker je našel v „Kolomonovem žegnū“ in v „Delavi“ jako pogosto za večēn — večnost napisano venčēn — venčnost, kjer je sicer prv. večēn —, pa se je pod vplivom gori omenjenega venč izpremenilo v venčēn, kakor se je to, kar je v tej zvezi posebno zanimivo, ravno tako zgodilo tudi na Goriškem v besedi venčērnica (Škrabec, Cvetje XII. 11). V ziljskem narečju je jednaka analogija še v prenč = preča (Graf. Čas. 50), kjer bi bilo en za prv. ē, ako odgovarja knjižni besedi preča. Iz tega se vidi, da je v jezikovni zavesti ostal občutek druženja ēn z č. Tu je torej vzrok ohranjenja rinezma fonetičen, o katerega glasovno-fiziološkem značaju bom govoril dalje doli. To potrjuje tudi junsko wēnč (po Graf. Čas. 49 sl. v Pliberški okolici in vsem podjunskem narečju; prim. tudi pri Gutsmanu venzh poleg vezh), kjer se sicer govorijo še pravi nazalni vokali, v venč in mesenc pa so razpali v čisti ustni vokal + nazalni konzontan⁷ (gl. gori). Tako se vidi, da je tudi v mesenc vzrok rinezma predvsem fonetične vrste. Ali kakor je mesenc na štajersko in rožansko stran junskega narečja dalje razširjen, tako je tudi venč ne samo preko ziljsčine na Koroškem v junsčini, temveč tudi po Goriškem in Beneškem kot venči, vanči, vinči celo jedini ostanek očitnega rinezma¹ (Škrabec, Cvetje I. c.; Erjavec, Let. Mat. Slov. 1880, str. 201: venčji, vančji „z razločnim hohnikom“ po Brdih, okolo Gorice in Kanala; Zakrajšek, Slovensko podnarečje na Primorskem, Glasnik 1866, XII 436: vbnči — vanči — vači; Klodič, O narečiji venec. Slovencev, Petrograd 1878, str. 4: venči; Oblak, Daš älteste datierte slov. Sprachdenkmal, Arch. f. slav. Phil. XIV 208 in Doneski k histor. slov. dialektologiji iz Let. Mat. Slov. 1891,

¹ O nekem morebitnem še drugem primeru gl. doli. Razen tega navaja Miklošič (Vergl. Gramm. I² 34) še bližje nedoločljivo dentev, dentve za detelja „in Canale“.

str. 7: v starogorskem ben. narečju vanč, sicer v beneščini poleg Klodiča tudi po izporočilu Trinka venči, venč, pri Sommaripi po devinskem govoru že preuich; Miklošič, Vgl. Gramm. I² 308; Ljapunov, Něskolko zaměčanij o slov.-něm. slovarě Pletersnika, Odesa 1903, str. 37). Drugače se govori za prv. e na Beneškem le „raztegnjen“ e, v starogorskem narečju a, v severno-zapadnih goriško-kraških govorih pa le v dolgih zlogih a, po Škrabcu l. c. „neprijetno stisnjeno in nekoliko skozi nos“ (Erjavčev „hohnik“); tako se govori tu sekundarno tudi a pri n, m (Škrabec). Že manj je tega izgovora v narečju, opisanem po prof. Štreklju (Morphologie des Görzer Mittelkarstdialektes, Wien 1887, Sitzber. dun. akad. znan. CXIII). Dalje doli tje v čakavska narečja se nahaja a za e že le po prv. palatalnih konzontanitih. Konečno je v rezjansčini (Baudouin, Opyt fonetiki rez. govorov, Petrograd 1875, str. 52 sl.) v dolgih zlogih ozek ê, za nazali î (n. pr. mîsu = meso), v kratko naglašeni in nenaglašeni nekak à — a poleg e v sredi med a in e (prim. prv. e str. 50), a tudi tu imamo vinči = viñči z i kakor tudi za prv. e v gotovih slučajih (n. pr. lîd = lêd str. 50). Vidimo tedaj, da se je preko ziljskega narečja kot središča ohranil nosni glas pred ć predvsem le v besedi prv. več -.

— Ako se sedaj ozremo po fonetični ilustraciji zanimivega pojava zastopništva prv. e v ziljščini in v korenu venč - po Goriškem, Beneškem, v rezjansčini in v junščini, so za naš važna opazovanja izgovora nosnih samoglasnikov v poljščini, kakor jih podavata zlasti Rozwadowski (Szkic wymowy polskiej, Mat. i prace 1901. I 95 sl.) in Broch (Slav. Phonetik, Heidelberg 1911, str. 153 sl.): Čisti nosni samoglasnik se govori še pred s, ś, š, ch; pred z, ż, ż je čuti že slab soglasniški nosni element, pred drugimi soglasniki pa je že povsem razvit v odgovarjajoči nosni konsonant; pred l, ł in v nenaglašeni zlogih na koncu (posebno pri e) se nazalni izgovor izgublja. Pred ć je slišal Btoch n, pred č — n; wječ se izgovarja z oslavljenim nosno-samoglasniškim elementom tudi že kot čisto vęc. Sploh se pri razvitku sledečega soglasniškega nosnega elementa oslab-

lja samoglasniški. Ako primerjamo te razmere z gori opisanimi slovenskimi ne more biti dvoma, da se je sličen proces kakor v poljščini vršil tudi v slovenščini in da se je v izvestnem delu slovenskih severno-zapadnih narečij najbolj razvil mehki soglasniški element *n* pred *ć* ter se radi tega tudi ohranil v ziljščini, v izvestnem korenu venč - pa v celi vrsti govorov celo jedino. To isto bo veljalo ravno tako tudi za drugi v nasprotno stran bolje razširjeni primer mesenc iz za dobe, ko je imel *c* še v obče palatalen izgovor. Razume se, da je treba navedena narečja, posebno junsko, v tem pogledu moderno-fonetično še na novo podrobno preiskati, kar nam bo gotovo še bolj pojasnilo ves značaj in hod pojava. Pa že iz vsega rečenega sledi, da je nedvomno velepomemben fakt, ako nahajamo tudi v brižinskih spomenikih nosni izgovor ohranjen le v besedi venfih s sledečim prv. č. To je tudi jedini slučaj, kjer pri *ę* sledi *ć* ali tudi *c*, ozir. *č* in to bo pač brez sumnje tudi jedino razumljivi vzrok, zakaj imamo v brižinskih spomenikih le jeden en v venfih poleg navadnega *e* za *ę*. Na podlagi tega pa lahko tudi mirno trdimo, da se v zastopništvu prv.-slovan. *ę* brižinski spomeniki tesno oprijemajo tedanjega živega slovenskega jezika. Navidezni a za *ę* pa je pač le grafična črta (gl. gori). Fonetični razlog, zakaj se je pred prvotno palatalno afrikato najdalje ohranil nazalizem ter razvil v skupino vokala z nazalom, je s pomočjo poljskih razmer lahko razumeti. Ako si поблиže ogledamo gori navedeno konstatacijo, vidimo, da se nahaja najčišči nosni samoglasnik pred sledečimi spiranti, t. j. tam, kjer se zračni tok skozi usta pri izgovoru sledečega konzonanta ne prekine ter le zapre (z mehkim nebom) nosni prehod, med tem ko se pred sledečimi eksplozivami ter afrikatami razvije po vokalu še nosni soglasniški element, a to vsled tega, ker se za izgovor sledečega zapornika ali tudi afrikate, ki se začinja z eksplozivno artikulacijo, nosni prehod ne zapre istočasno z ustnim, temveč se njega zapor zakesni. Naravoslovno je to pač povsod eksistujoči takozvani moment vztrajanja („Trägheitsmoment“) ali tudi deljenja dela („Arbeits-

teilung“), da se mesto sovpadajočega kompleksa fonetičnih artikulacij razvrste od slučaja dani posamezni akti artikulacije še le jeden za drugim. Ni to seveda v vseh jezikih jednako in na enak način. V našem slučaju dobimo v poljščini vsled zakesnjenja zapora nosnega prehoda sledečemu eksplozivnemu ali afrikativnemu konzonantu odgovarjajoči nazalni element: ¹ m pri labialih, n pri dentalih, ŋ pri palatalih, n_g pri velarih, saj so ti, fonetično govoreč, prav za prav le nazalirani, z jednako artikulacijo, t. j. istim ustnim zaporom izgovorjeni odgovarjajoči eksplozivni konzonanti. Pri taki tendenci gine vsled medsobnega izjednačenja jakost nosnega izgovora, ker prihaja v navado vedno manjša razdalja mehkega neba od stene žrela, od česar zavisi silnejši ali slabejši nosni ton. V naši stari slovenščini se je tako razvila najjasnejša skupina vokala z nazalnim konzonantom predvsem pred sledečo palatalno afrikato (ali afrikatami) é in morda tudi ó² in č², to pa najbrže radi tega, ker se je moral razviti pred njimi tudi palatalni ŋ s predhodnim ože in više izgovorjenim e, nego je bil sicer navadni e, ki se vedno izgovarja nekaj širje in nižje, ker se s pregibanjem mehkega neba pregiba tudi osnova jezika. Ta stran razvitka je šla torej v izvestnem slovenskem narečju najdalje in je vrgla svojo senco z jedne strani na brižinski spomenike, z druge v tej ali oni meri še do današnjih dni. V vseh ostalih slučajih je opuščeni nazalizem po večini povlekel za seboj sledove v drugi smeri. Je-li v slovaščini v gemerskem komitatu (v podaljšani črti reke Tise na južni meji

¹ Prim. polj. dęb = demb, pęta = penta, pęcina = peńcina, ręka = renka in pod., s čemer je zvezano oslabiljenje nosnega izgovora vokala (Broch, str. 155).

² K takim slučajem pa ne smemo šteti splošnih oblik kakor breńcati (Graf. 50), žvenk, zvenk (Mikl. 34), ali tudi breńcati, breńkati, zvenčati in pod. (gl. Pleteršnik), ker so se v takih onomatopoeičnih besedah tudi v raznih drugih slovanskih jezikih nanovo vstavljali nazali, kar zove Berneker (Etym. Wtb. pod breńcati) „Lautberichtigung“. Pač pa bi se preje moglo prišteti sem męcati (Mikl.) poleg męcati (gl. Plet.). Prim. tudi opazke k tem besedam pri Ljapunovu v že navedenih pripomnjah k Pleteršnikovemu slovarju (Odesa 1903).

Slovakov) nahajajoče se zajgravajonci (Florinskij, Lekciji II 250 in 344) jednako razlagati kakor prv. slov. - enč - in, kakor bomo doli videli, tudi - onč -, ne morem tu določiti. Genetične zveze ni s tem seveda nobene. Govor se prišteva k poljsko-slovaškim mešanim (gl. Florinskij I. c. in tam navedeno literaturo ter Niederlejevo narodopisno karto Slovanstva pri knjigi Slovanstvo, V Práze 1912). Vsaj mimogrede pa hočem tu še omeniti madjarski izposojenki iz slovanščine lencse, szenecse, ki sta igrali, kakor znano, svojo vlogo pri argumentaciji proti Miklošičevi hipotezi panonske domovine stare cerkvene slovanščine (gl. o tem in o literaturi predmeta Jagić, Entstehungsgeschichte der kslav. Sprache. Berlin 1913, 2. izd., str. 229 sl.). Jagić in Oblak sta izvajala besedi iz slovenščine, Asbóth iz bolgarščine (št je baje dalo č po n), ali ne pritrjujejo mu vsi madjarski filologi. Je-li je to samo slučaj, da imamo obakrat prv. č po en je težko reči. V jednom drugem primeru, kjer je zveza s hrvaško-slovenskim jugom znana, se nahaja on pred č: ronchycya poleg navadnega madj. rocska v jedni glosi iz l. 1470. Kompetence, odločiti to vprašanje, si seveda ne pripisujem. Omenjeno naj bo tu le radi zanimive slučajne sličnosti primerov.

Ako pa je z zastopništvom ę tako, pričakovali bi po vsej pravici to isto tudi pri ȳ. Primeri s prv. ȳ so v brižinskih spomenikih sledeči (pri Vondráku niso vsi navedeni):¹ a) dva primera z on z nazalom v poronfo I 29 (stcksl. poroċo) in malomogoncka II 48 (stcksl. malomogoċšta, slov. - onča); b) dva primera z un v sunt II 19 (stcksl. sŏtŭ) in vuerun instr. II 105 (stcksl. věrojo); c) 33, oz. 34 primerov (v jedni besedi sta dva o za ȳ) z o: zodni I 9, 31, zodit III 57 (stcksl. sŏd-), v moku acc. I 27, mofenic III 16 (stcksl. moċ-, moċč-), poronfo I 29, porufo III 61 (gl. gori), mō acc. I 30 dvakrat, 31, tuō acc. I 32 z znakom ̄ na o (stcksl. mojo, tvojo), neprigemliōki II 4 z znakom na o, imoki II 6, uzemogoki III 6,

¹ O razporedbi primerov gl. gori prip. k primerom z ę.

uzemogokemu III 25, prim. gori malomogoncka (stcksl. neprijemljōšt-, imōšt-, v_bsemogōšt-), boido aor. II 13 (stcksl. poidō), preftopam II 25 s popravljenim u v o (gl. gori; stcksl. prestopajem_b), bozzekacho II 49, ftradacho II 98 (stcksl. posēštaahō, stradaahō), vvofich II 54 (stcksl. v_b vōžih_b), zopirnicom II 73 (stcksl. sōp_br_bnikom_b), bodi II 81, bodete II 112, bodo III 42 (stcksl. bōd-, bōdō), zio prio acc. II 87, zemlo acc. III 11, cifto acc. III 22 (stcksl. s_bjō p_brjō, oz. prjō, zemljō, čistō), to vuelico instr. II 107—8 (stcksl. tojō velikojō, oz. -qjō), zaglagolo III 1, izco III 11, prim. gori poronfo, porufo in bodo (stcksl. zaglagoljō, iskō), protiuuo III 38 poleg protiu I 19 dvakrat (stcksl. protivō = prv. acc. f. in protiv_b); d) 46 primerov z u, ne vštēvši dveh negotovih in štirikratne konjunkcije nu (gl. doli): mufenicom I 5, prim. gori mofenic in v moku (stcksl. mōč-), choku I 7, chocu III 48, vueruiu I 8, uueruiu III -5, pomngu I 13 dvakrat, tuoriv I 22, 24, caiu ze III 46 (stcksl. hoštō, v_brujō, pom_bnjō, tvorjō, kajō sē), moiv acc. I 11, moiu III 66, tuoioiu acc. III 51, prim. gori mō, tuō (stcksl. mojō, tvojō), v moku acc. I 27, dufu acc. I 30, III 66, vuoliu acc. I 30, vueru acc. I 31 — prim. gori vuerun instr. —, trebu acc. II 20, vueliu acc. I 32, bofiu acc. II 34, iufe acc. II 88 (stcksl. mōkō, dušō, voljō, v_brō, trēbō; vel_bjō, bož_bjō, jōže), vuolu ili ne vuolu instr. I 14, zavuiztiu instr. II 8, izbovuediu instr. II 106, ftraftiu instr. II 108, nepriiazninu instr. II 9, praudnu — praudnv instr. II 105, nafu instr. II 104 (stcksl. voljejō, zavist_bjō, ispovēd_bjō, strast_bjō; neprijazninojō, prav_bd_bnōjō, našejō), natrovuechu II 45, naboiachu II 46, obuiāchu II 47, odeachu II 48, zigreahu II 50, uvedechu II 52, bozzekachu II 55 — prim. gori bozzekacho —, uteffahu II 56, tepechu II 99, petfachv II 100, tnachu II 101, vuefachu II 102, raztrgachu II 103 (stcksl. natrovēahō, napojaahō, obujaahō, odēahō, s_b-grēahō, v_bvedēahō, posēštaahō, utēšaahō, tepēahō, pečahō, t_bnēahō, v_bšaahō, rastr_bgaahō), na zudinem dine III 54 — prim. gori zodni, zodit — (stcksl. sōd-), porufo III 61 — prim. gori poronfo — (stcksl. porōčō). Negotov slučaj z u za

ǫ je neimugi II 5 kot steksl. imošt-, kakor je deloma bral Vostokov, medtem ko je Kopitar videl v tem steksl. neimy. Škrabec (Cvetje II 4) pripušča oboje, vendar bi se menda preje izrekel za neimuči, kakor tudi Jagić (Arh. f. slav. Phil. XVIII 601) proti Vondráku, ki opozarja na bavarsko grafiko „fiur — fiur — vuiru — vugir“ (str. 42). Če tudi imamo n. pr. v pagi II 14 slučaj z g mesto k, se mi vendar ne zdi verjetno, da bi bil pisec zapored v treh neposredno jedna za drugo sledečih vrstah pisal isto končnico različno: neprigemlióki II 4 — neimugi II 5 — imoki II 6¹. Zlasti pa govori še proti temu, da nimamo v celem drugem spomeniku nobenega drugega slučaja, kjer bi stal v korenu ali sredi besede u in ne o za ǫ. To se nam bo še bolje potrdilo dalje doli. Za to se tu pridružujem Vondrákovi razlagi.² Izrazu nudmi III 31 odgovarja že v stari cerkveni slovanščini dubleta z u in ǫ, dasi je priznati, da imájo glagolski rokopisi vseskozi ǫ, evhologij celo isto izpeljanko nõd_ьmi 102 b, a na odgovarjajočem mestu 72 a nõždejǫ ljubo nenõždejǫ (briž. nudmi ili lubmi). Nõždejǫ ima tudi Glagolita Clozianus (Vondrákova izdaja vr. 194), medtem ko je v Supraslskem kodeksu na istem mestu (Miklošičeva izdaja str. 309, Severjanova izdaja str. 414) nud_ьma, a nud_ьmi pozna še vita Methodii cap. XI (izd. Miklošičeva in Lavrova). Koren nud-, ozir. nõd- pripada k onim, kakor sta še mud-, mǫd- in gnus-, gnõs-, ki nimajo samo že v starocerkveno-

¹ V primeri s Klementovo homilijo (prim. Vondrák, Fris. pam. str. 63 in dr.), s katero je II. briž. spomenik nedvomno v vsebinski stiki, je mesto z imugi v jednom iz obeh tekstov izpremenjeno (o tem drugičkrat). Prim. briž. II 1—7: Ecce bi detǫ naf ne zegrefil, te v ueki gemu be fiti, ftarofti neprigemlióki, nikoligefe petfali neimugi, ni flzna teleze imoki, nú v uecki gemu be fiti. Klem.: Ašče bo by ju (scil. Adamъ zapověď božiju) sьhranił, to vь věky jemu bylo žitije, bes-pečali i be-smьrti, starosti ne prijemljušče, ni slьzьna tьla imušče.

² Prv. y se v II. spomeniku za labiali brez izjeme piše z ui (1 krat u): bui 8, buiti 42, mui 32, 41, 104, muzlite 84. Part. neimy bi se tedaj moral pisati neimui, mesto katerega neimugi z g=j z ozirom na bav. grafiko ne more začuditi. Dalje doli bomo tudi videli, da je ohranjenje y za labiali točen odsev tedanjega živega jezika slovenskega.

slovanskih spomenikih, ampak tudi v drugih slovanskih jeziki-kih, kakor poljščini in slovenščini, dvojno obliko z nazalnim vokalom in brez njega. Kakor kaže pretres ohranjenih oblik¹, davajo v stari cerkveni slovansčini prednost nazaliranim posebno glagolski spomeniki in ne more biti dvoma, da je to tukaj dialektična črta. Da so pa bile že morda v prvotni slovansčini dublete, dokazuje v našem slučaju polj. nuda poleg nędza. V slovenščini so besede z u kakor nuditi, ponuditi, nujati se, ponujati, ponuda, nuja že v starem književnem jeziku in v narečjih (gl. Pletersnik) ne le povsem navadne, temveč celo naravnost pretežno navadne. Ako je Štrekelj (Zur slav. Lehnwörterkunde, Denkschr. dun. akad. znan. I. 1904, str. 40) hotel razlagati nuja pod vplivom nem. muja, to govore proti temu že oblike z nud-; noja je v primeri z ostalimi po rabi v narečjih precej osamljena oblika. To potrjuje tudi vseobče slovensko muditi in gnus (gl. gori). Adverzativna konjunkcija nu II 6, 24, 71, 85 odgovarja steksl. nъ, mesto katerega se v poznejših cerkveno-slovanskih (starosrb., starorus. in srednjebolg.) spomenikih pojavlja tudi nę z nazalizacijo vsled n ali iz podvojenega nъnъ (prim. Vondrák, Vergl. Gramm. II 436, Akslav. Gramm.² 138). Poleg nъ, nę je nahajati še obliko no (Berneker, Etym. Wtb. str. 22), na pr. v poljščini stpolj. ano (Preobraženskij, Etim. slovar russ. jaz. pod no). V slovenščini je nъ ohranjeno v ampak (= a - nъ - pakъ) in v in poleg ino (= i - nъ, i - no); nò, za kar se govori kajkavski tudi nù, je menda predvsem vzhodno in štajersko, tako da se iz tega ne da mnogo sklepati za brižinske spomenike. Bolj razširjena je jednako se glaseča partikula nò - nù, pri kateri pa je oblika nu v starejši književnosti navadnija (prim. Pletersnik); v sedanjih narečjih se nahaja oboje. Z ozirom na starejše srbske gdino, kakono, kolikono itd. (Miklošič, Lex. palaeoslov. pod no) bi moglo biti slovensko nò kot veznica že prvotno. Narobe bi

¹ Storil sem to v posebnem predavanju pri znanstvenih diskusijah v seminarju za slovansko filologijo na vseučilišču v Gradcu, kar o priliki izide.

bilo pri partikuli, kakor kaže poljščina s svojim nu, nuže, nuž, nukač poleg nękač; tu je nù prvotniše in nò iz nę. Brižinsko nu je seveda samo po sebi izvajati iz nę (gl. doli), ker tvorbe s prv. u ni zaslediti, a zveze s partikulo nu ne tako lahko ustanoviti.

V gornjem pregledu smo našli torej v brižinskih spomenikih 2 primera z on, 2 z un, 34 primerov z o in 50 primerov z u za prv. ρ : od teh je on obakrat pred č, ozir. č, un enkrat v latinski jednaki besedi funt in enkrat na koncu besede v dolgi končnici instr. sing. fem.; o je 15krat sredi besed in 19krat na koncu, u pa le 3krat sredi besed in 47krat na koncu. Že na podlagi te površne statistike je z jedne strani z ozirom na gori o venfih povedano skrajnje zanimivo, da je jeden iz obeh on tudi tu pred č, drugi pred č, z druge strani pa že na prvi pogled glede pisave o ali u ni prezreti očevidnega dejstva, da je pretežna domena o sredi besed (15 : 3), u pa koncem besed (47 : 19), tako, da se skoro lahko govori o pravilu. Predno si pa te posamezne skupine pobliže ogledamo, hočem podati kratek pregled zastopništva ρ v sedanjih slovenskih narečjih, v kolikor se ni to neobhodno zgodilo že gori pri e, da tudi tu lahko potegnemo paralelo med zastopniki nosnega ρ v briž. spomenikih ter refleksi za ρ v sedanjih narečjih.

V junščini se, kakor smo že gori omenili, v naglašanih in dolgih zlogih še dandanes izgovarja nosni ρ (prim. gori izporočilo Čopovo Kopitarju, Glagolita Clozianus, str. XXV o izgovoru pōt itd.). Glede nenaglašanih zlogov pripominja Oblak (Arch. XII 429), da se na pr. nenaglašena končnica acc. sing. fem. izgovarja reducirano: palicь, besidь proti vadq, igwq itd. V rožanščini se po Scheiniggu (Kres I 619 sl.) govori za naglašeni ρ glas med a in o: bōm, bōš, dōb, hōba, havōb, hōs itd., v končnicah, na pr. acc., instr. sing. fem. vodō, horō, poleg v vūedo, v hūero ali v 3. plur. praes. pijō, pojō, jadō, brez naglasa hrējo, vōzijo, po spodnjem kraju in okoli Celovca pa s „polglasnikom“ hrēj', vōzij'; v tinjskem okraju je zadnje tudi v acc. sing. fem. míz', líp'. Isti proces redukcije

se je izvršil v neutr. sing. vin' - vino - drövu'. Ker imamo tudi za končni nenaglašeni u (na düem', njóm' str. 665), sledi, da je moral pred redukcijo tudi nenaglašeni -*o* preiti v ožji glas v smeri k u. V ziljščini je *ö* - *o* (Grafenauer, Arch. XXVII 195 sl.; Oblak, Arch. XII 434). Pa medtem ko podavata Oblak I. c. za instr. sing. fem. *noĝô* - *máterjo* in Grafenauer (na raznih mestih) *móka*, *dòbraa* = *dobrâva* z odprtim *o* (str. 197), nenaglašeno pa *ĝô_arô* (*ö* = kratek odprt *o* na koncu besed), pravi Vraz (Kolo I 56 sl.), da je v acc. sing. fem. „uzeo sem žena“, „šou sem u gora“, 3. plur. praes. baraja, sa, „v Kanovlju“ instr. sing. z toba, z mena, z moja žena; na Bistrici je sploh vsak nenaglašeni *o* - *a*: pad gradam, kazice itd. Zanimiv je primer sa (knjižno *sò*), ker bi govoril za to, da se kratko naglašeni *ò* tako preminja, kakor nenaglašeni (prim. redukcijo kratko naglašanih *ù*, *ì* itd.). Široki izgovor končnega - *o* se nahaja tudi drugod, na pr. med drugim po gorajskih in dolenjskih krajih, za kar imajo primere že Vinogradni zakonik in Confessio generalis (v zadnji stoji acc. *moya* I 30, z *wefeyda* I 60). Podobno kakor v koroški Kanalski dolini (po Vrazu), se govori po Zakrajšku (Glasnik XII 345) tudi okoli Tmina v gorah: *boda*, *sa*, *sma*; v nižavi okoli Gorice pa *bojo*, *so*, *smo*. Imeli bi tedaj tudi tu *sa*. Drugače je to zopet po Glasniku str. 433 v Vrtojbi južno od Gorice, kjer se govori: Tan mužje darujejo 'no lepu rožu gartrožu. Iz primerov na str. 436 sledi, da se govori v dolgih naglašanih zlogih *uo* (*zuob*), v nenaglašanih in posebno v končnicah pa *u* (*muož* - mužje). Ostanek rinezma poleg *v_unči*, *vanči* (gl. gori) vidi Zakrajšek v izrazu *rončelica*, furl. *ronsea* „Abastmesser“, kar pa bo iz furlanščine (prim. it. *ronca* od lat. *runcare*. Pletteršnik). Verjetna pa je izpeljava imena vasi Ročinj, na Kozlerjevi karti Rončinj, nem. *Rontschein*, it. *Ronzina*, iz *v_urōt* - Vas leži 6 ur hoda od Gorice v gorah severno od Kanala, odkoder menda je Mikl. (Vergl. Gramm. I² 34) navel *dentev*, *dentve* (gl. gori). Pri imenovanju izpeljavi pa vendar ni treba misliti na slov. vroč iz *v_urōc*, dasi pravi Zakrajšek, da „lega te vasi

podpira izpeljavo iz vrätina, ker pripeka solnce v tem kraji tako hudo, da ni moč po letu skoro prestatl“ (str. 437). Miklošič (Die slav. Ortsnamen aus Appellativen. Wien 1872, str. 117) pozna imena, izvedena iz vrëlo in vroťьkъ „fons“, prim. slov. vrotek „Quelle“ Caf-Pleteršnik in vroćnica „Quellwasser“ Klanec (Istrija), Erjavec (Torba) - Pleteršnik iz vroťь-ćьnica. Za ime reke Soče (Isonzo) se ne pove nikjer, ali je v kakšnem goriškem govoru še sled nazalizma. V obče uči za Goriško tudi Miklošič (Vergl. Gramm. I² 317), da je *o* v naglašeni h zlogih u o, sicer pa u. Škrabec (Cvetje XII 11) pravi: „Na Goriškem je nekođ nenaglašeni a zlasti na koncu besed nadomešćen z u, ki se kakor pravi u spreminja v polglasnik ù, v in potem nekođ odpada: dë'lajo : dë'lajù, dë'lajv, dë'laji; ma'so : ma'sù, ma'sv, má's (z jako zategnjenim a); tudi rùka, rëka se sliši za ro'ka.“ Okrog Dornberga je v končnicah po večini -u, v goriškem srednjekraškem narečju le -u (Oblak, Arch. XII 428, 433 sl.; Štrekelj, Morphol. 50, 52). Tako je tudi v nekih beneških govorih neposredno okrog Št. Petra, okrog Torre in Tarcento; dalje od Št. Petra je o (Oblak l. c.). Že v beneškem rokopisu iz konca XV. stol. beremo: svoju, ðušu, zemlju in 3. plur. su, kar je posebno zanimivo (Oblak, star. slov. teksti str. 16; glede beneščine in rokopisa prim. še Oblak, Doneski II 9 in Arch. XIV 211). Pri Klodiću je za *o* navadno o, le v posameznih slučajih se nahaja posebno v sufiksih tudi -u (n. pr. str. 25 na babu, babju; poleg tega se navaja še str. 5 tuća = s.-hrv. túća.¹ V obče je v beneščini u manj razširjen. V rezjansčini je konečno dolgo naglašeni *o* ozek ô, ki se po m, n izpreminja v û: ðôb, kôs, mûž, mûka „moka“, nûtar itd.; prvotno kratko naglašeni *o* da ó (hóba, hóšća), v nekih slučajih pa ú (kúća, kúšala); za nepovdarjeni pa se poleg o pogosto nahaja tudi u: z rokámi in z rukô, zubû, kusëć, putýca iz pôt-, hõlub, dwa hõluba (Baudouin,

¹ Srb.-hrv. kratki padajoči naglas se iz tiskarskih razlogov tako zaznamuje.

Opyt str. 54—55). Slučaji kakor z mužmi, sa mužit ib. imajo u tudi pod dolgim naglasom (gl. gori); važnejše pa je razmerje med naglašanim in nenaglašanim izgovorom infinitiva na prv. -nōti in iz njega izpeljanih oblik: taknōt, sa spomanōt, sà pohnōt, pohnōl, wsanōl proti sédnut, potêhnut, sa smårknut, uhásnula, ugríznula, pýknula, póknulo itd. (ib. str. 82). V končnicah Bandouin navaja le o : n. pr. bisido str. 78, znájo, dílajo str. 81 itd. Vendar je z ozirom na celokupnost vseh drugih pojavov lahko mogoče, da je o v končnicah vsaj v izvestnih slučajih le restituiran po analogiji naglašanih oblik. Gori navedenih slučajev z u za nenaglašen *o* ni mogoče vseh razlagati iz tako zvane vokalne harmonije (prim. str. 89 sl.), pa se tudi Baudouin sam izreka proti temu (str. 91). V ostalih narečjih imamo v dolgih zlogih od vzhoda proti zapadu v obče *o^u - ^uo*, ozir. *ou - uo*, v kratko naglašanih ali nenaglašanih zlogih pa bolj odprt *o*, ozir. mestoma *a* (gl. gori).

Z ozirom na že gori skratka omenjeno razmerje v pisavi prv. *o* v brižinskih spomenikih je na podlagi pregleda njega refleksov v slovenskih narečjih predvsem povdariti dejstvo, da se tvori več ali manj povsod razlika med dolgo naglašanimi z jedne in nenaglašanimi, deloma tudi kratko naglašanimi (prim. *sa - su* ali tudi *tuča*) z druge strani. Med tem ko je v prvem slučaju v junščini še ohranjen nazalizem (njega ostanek je morda tudi goriški Rončinj poleg venči), v drugih narečjih pa *o* nadomeščen z *o* izvestne kakovosti, je v drugem slučaju v junščini in rožanščini reduciran glas, ki zlasti za zadnjo predpolaga neke vrste *u*, v goriščini in del. tudi beneščini pa naravnost *u*, čegar posebna domena so sufiksi; za *u* govori tudi rezjansčina, a ziljščina je narobe razvila širok glas. Poleg analognosti razmer v goriščini so tu za brižinske spomenike posebne važnosti rožanščina in gotovo tudi rezjansčina. Reflekse opisanih sedanjih razmer nahajamo tudi v njih. V to svrho si oglejmo njih posamezne skupine s prv. *o*. O se nahaja, kakor smo rekli, predvsem sredi besed, *u* v končnicah. Po spomenikih dobimo sledečo tabelo:

a) V korenu ali sredi besed:

	o, oz. on	u, oz. un
I. v moku 27		mufenicom 5
zodni 9, 31		
poronfo 29		

II. bodi 81, bodete 112		
prestopam 25 (s popravlj.		
u v o)		
v vofich 54		
zopirnicom 73		
part. praes. act. neprigemli-	(neimugi 5 = neimy, gl. gori)	
óki 4 (z znakom)		
imoki 6		
malomogoncka 48		

3. plur. praes. funt 19

III. bodo 42	(nudmi 31 s prv. u, gl. gori)
mofenic 16	porufo 61
zodit 57	na zudinem dine 54
part. praes. act. uzemo-	
goki 6	
uzemogokemu 25	

b) V končnicah ali na koncu besed:

	o	u, oz. un
I. acc. sing. fem. mô 30 dva-		acc. sing. fem. moiv 11
krat, 31		
tuô 32 (z znaki)		dufu 30
		moku 27
		vueru 31
		vuoliu 30
		vueliu 32
		instr. sing. fem. vuolu 14
		nevuolu 14
1. sing. praes. poronfo 29		1. sing. praes. choku 7

	pomngu 13 dvakrat tuoriv 22, 24 vuerui 8
II. acc. sing. fem. zio prio 87	acc. sing. fem. trebu 20 bofiu 34 iufe 88
instr. sing. fem. to vuelico 107—8	instr. sing. fem. nafu 104 nepriiazninu 9 praudnu 105 dvakrat izbovuediu 106 ftraftiu 108 zavuistiu 8 uer u n 105
3. plur. aor. boido 13	
3. plur. impf. bozzekacho 49	bozcekachu 55 naboiachu 46 natrovuechu 45 obuiachu 47 odeachu 48 petfachv 100 raztrgachu 103 zigreachu 50 tepechu 99 tnachu 101 uteffachu 56 uvedechu 52 vuefachu 102
stradacho 98	con. nu 6, 24, 71, 85
III. acc. sing. fem. zemlo 11 cifo 22	acc. sing. fem. dufu 66 moiu 66 tuuoiu 51
adv. p(ro)tiuuo 38	1. sing. praes. choku 48 caiu ze 46 vuerui 5
1. sing. praes. bodo 42	
izco 11	
porufo 61	
zaglagolo 1	

Vprašanje je, kako si imamo razlagati vsekako se nahajajoče minoritete ali izjeme od pravila, z jedne strani o v končnicah, z druge u sredi besed. Kar se tiče končnic, ogromna večina primerov govori za paralelizem, da stoji u v nenaglašanih, deloma tudi kratko naglašanih, o pa v naglašanih in dolgih zlogih, v kolikor moremo to določiti iz primerjalne slovanske akcentologije, zgodovine slovenskega in srpsko-hrvaškega naglasa in njega primerjanja z ruskim, ki je, kakor znano, v obče ohranil staro mesto akcenta, čegar arhaistični sledovi so se ohranili tudi na jugu v čakavščini.

Po skupinah si stoje nasproti: *a*) v acc. sing. fem. dušu 2krat, moku, trěbu, věru, volju, božju, velju, juže, moju 2krat, tvoju proti prjo, zemljo, čisto, sjo, mō 3krat, tuō; *b*) v instr. sing. fem. volju, nevolju, ispovědju, strastju, zavistju, neprijazninu, praudnu 2krat, našu in věrun proti to, veliko; *c*) v 1. sing. praes. hoću 2krat, kaju se, pomnju 2krat, tvorju 2krat, věruju 2krat proti bodo, isko, poručo — porončo, zaglagolo; *d*) v 3. plur. impf. 13 slučajev z u proti dvema z o; le to ali drugo je v posameznih slučajih: *e*) v 3. plur. aor. poido; *f*) v adv. protivu in *g*) v coni. nu 4krat. Izmed navedenih slučajev je naglas nedvomno jasen, in končaj temu odgovarjajoč v sledečih slučajih: *a*) acc. dušu 2krat (s.-hrv. dūšu, rus. dūšu)¹, moku (s.-hrv.

¹ Za srpsko-hrvaščino podavam naglas povečini po Karadžiču, Daničiću, Rešetarju in Leskienu, za čakavščino po Beliču (Izvestja petrogr. akad. XIV. 2), za ruščino občeznani; v posameznih važnih slučajih je dotični vir na mestu imenovan. Iz tiskarskih razlogov se pri tem stavi mesto oblega znaka oglata strešica, za dolžino tudi črtica, mesto dvojnega gravisa tudi dvojni akut; pri naglašanem ē je strešica izpuščena. Za razumevanje primerov naj navedem le sledeče: Prv.-slovan. intonacijski zakon je obstajal zlasti v tem, da je prv. rastoča intonacija kakega zloga potegnila nase s padajoče intoniranega besedni naglas; radi tega je bil padajoči povdarek gibljiv, rastoči pa negibljiv. S.-hrv. in slov. sta prv. rastoči naglas skrajšali (s.-hrv. "), češčina pa narobe prv. padajoči, med tem ko je prvega ohranila kot dolžino. Prv. mesto naglasa je v s.-hrv. in deloma tudi v slov. pomaknjeno nazaj proti početku besede: s.-hrv. in pričata vedno za novo mesto, pa si je pri njih misliti starejši naglas za zlog dalje. V nasprotju s s.-hrv. pomika slov. kakor bolj, tudi padajoči povdarek, ali v nasprotni smeri proti koncu besede (prim.

mŭku, rus. mŭku), trĕbu (rus., m.-rus. trĕbu Torbiörnsson, Die gem.-slav. Liquidametath. str. 83), vĕru (s.-hrv. vjĕru, rus. vĕru), volju (s.-hrv. vŏl'u, rus. vŏl'u), božju (s.-hrv. bŏžju, rus. bŏžju) velju (s.-hrv. vĕl'u, rus.-ckslov. vĕlju, prim. slov. vĕli v Tolminu in v Bohinju Plet.) proti prjo (prim. ckslov. pŕja, češ. pře, polj. prza, russ. pr'a), sjo (rus. sijŭ-sju, prim. slov. rezjanski jisó-jso Baudouin, Opyt str. 78) in mŏ 3krat — tvŏ (z znaki — najbrže dolžine — označeno že v briž. spomenikih, prim. češ. mou, ziljski mo, to Oblak, Arch. XVI 156, Ljublj. Zvon 1895, 310¹); *b*) instr. volju, nevolju (gl. acc.), zavistju (prim. s.-hrv. zŏvist od korena vŏd-jeti), neprijazninu (prim. rus. prijazna), pravdnu 2krat (s.-hrv. prŏvedan, rus. prŏvednyj), našu (s.-hrv. nŏš, slov. nŏš) proti to (slov. tŏ, češ. tou), veliko (= velikŏ z ozirom na instrumentalno končnico ō in na s.-hrv. vŏlikŭ, slov. vĕliki, rus. velikŏ f., velik m., - o n., -i pl. in - ō n., -i pl., prvo v duhovnem, drugo predvsem v fizičnem zmislu, prim. Košutić, Primeri knjiž. jezika rus. III. Rečnik. Beograd 1911 — naglas je tu zaznamovan po moskovskem —; sicer pa stoji beseda še takoj za to, k čemur gl. še doli o II. spomeniku)²;

s.-hrv. in prv. bŏga, slov. bogŏ, toda od bŏga; v s.-hrv. je v tem slučaju padajočj povdarek na proklitiki ali prefiksu, prim. ōd boga). I v slov. i v s.-hrv. naglaševanje v posameznih narečjih ni enakomerno; ne da se tudi še podrobniše določiti starost različnih sekundarnih pojavov in prehodov. Vendar so narečja, v katerih okvir spadajo briž. spomeniki, v mnogem še danes ohranila staro mesto in starejši značaj naglasa. Tako je v rožanščini in rezjanščini, pa tudi v gorenjski blejski kotlini (prim. Grafenauer, Archiv f. slav. Phil. XXVII 198). Za briž. spomenike smo tedaj popolnoma opravičeni v občem predpolagati starejše naglaševanje, nego je sedanje književno in dolenjsko.

¹ Prim. rez. mŏ n., mŏha gen., moŏmy dat. (Loschi, Il catechismo resiano str. 97).

² Prv. naglas na sufiksu -ik- je bil sicer najbrže dolg rastoč, kakor na to kaže še tolm.-, rez.- Plet. velik in književno vĕlik s širokim e (prim. tudi Belić, Akcenatske studije I 125 sl.); vendar nahajamo že starejše izpremembe v naglasu po raznih analogijah, z jedne strani v južni slovanščini padajočo intonacijo na korenu v določni obliki, z druge strani v ruščini deloma analogijo po vedno na koncu povdarjenem sufiksu -ikŏ, deloma prehod naglasa na konec le v fem. nedoločne oblike

e) kaju se (s.-hrv. kăjêm se, rus. kăjus'), pomnju 2krat (slov. pômnim, rus. pômnju)¹, věruju 2krat (s.-hrv. vjêrújêm, rus. vèruju) proti isko (prim. s.-hrv. iskati, russ. iskàtĭ, iščŭ, iskòmyj), poručo – porončo (prim. s.-hrv. porúčiti, rus. poručĭtĭ – poručŭ); d) 13 brez dveh 3. plŭr. impf. na – êhu, – ahŭ, – jahŭ (prim. rus.-ckslov. odèahu, moljâhu in rez. boého, toého, čakaho, gl. Loschi, Catech res., Udine 1894, str. 38); e) 3. plur. aor. poido (prim. rus.-cksl. aor. priidòša, š.-hrv. aor. 1. sing. idoh, 3. plur. idoše; v 3. plur. praes. je s.-hrv. idŭ, rus. idŭt, slov. idó; o naglasu v aoristu gl. Leskien, Arch. XXIII 567 in Gramm. der s.-kroat. Sprache str. 540); f) nu 4krat (prim. slov. kratko naglašeno nò in gori.-ben. su, zilj.-tolm. sa za književno sò)². Ako prištejemo k navedenim slučajem še instr. věrun z nazalom, v čemer je proti acc. věru (gl. gori) izražena menda večja dolgotà in radi tega tudi, četudi sporadično, bolje ohranjeni nazalni izgovor (prim. čak.-Cres acc. ženŭ — instr. ženŭ, čak.-Novi acc. krâvu — instr. krâvŭ(n), češ. acc. ženu — instr. ženou), tedaj imamo z dubletami ravno 50 primerov (38 u proti 12 o), ki natančno slede določenemu pravilu in še danes v narečjih nahajajočemu se živemu faktu. Preostane tedaj še 17 slučajev (10 u in 7 o), tedaj jedna četrтина vsega števila, ki tvorijo izjemo, in ki jih je treba vsaj deloma tudi drugače razložiti. Slučaji z u na koncu so prav za prav le deloma izjema.

Slučaji, tvoreči nekako izjemo glede na končaj besed so: a) acc. juže, moju 2krat, tvoju, zemljo, čisto in adv. protivu; b) instr. ispovédju, strastju; c) praes. hoču 2krat, tvorju 2krat, bodo, zaglagoljo; d) impf. poséčaho poleg –u in stradaho. Da so se v obče mogle zgoditi pri pisavi pomote v to ali drugo stran,

po slučajih s padajočo intonacijo na korenu in omenjenim prehajanjem vsled intonacijskega zakona. Povod k temu je dala oblikovna in pomen-ska diferenciacija. Vsekako pa je mogoče, briž. „veliko“ razlagati tudi po analogiji predhodnega „to“.

¹ Prefiks ima naglas, ker je glagol, kakor kaže njega durativni pomen, sekundarna tvorba.

² Ali je tu na izgovor vplival tudi predhodni nazal kakor v rez-jansčini, puščam kot negotovo na stvari.

ne more biti dvoma, ker vemo, da se je na pr. pisec drugega spomenika večkrat motil in celo popravljaval u v o (prim. rozlbui → rafzboi 22; cruvvi → crovvi 51, buvvedal → bovvedal 88 itd.), tudi narobe imamo vuirchnemo za -mu II 61, z druge strani pa je mogla tudi analogija po tem ali onem vplivati nanj. Iz izjem se nahajajo v II. spomeniku juže, ispovedju, strastju in posēčaho, stradacho. Juže stoji ravno pred navedenim buvvedal - bovvedal in za zio prio (zio prio imeti iufe gezim buvvedal), pa je neverjetno, da bi se bilo juže drugače izgovarjalo nego sjo prjo, pač pa verjetniše, da se je na mestu, v stavku ne posebno povdarjenem, napisalo u, kakor se je hotelo napisati v sledečem bovv-. Najmanje bi se hotelo pomisliti na stekslov. tekst. Pri instr. ispovedju in strastju bi se moglo z ozirom na s.-hrv. žspovijed, rus. izpovedn in slov. izpoved — strâst misliti, da je bil v instr. naglas na koncu, kakor je še danes slov. strastjô, čak. kostún; mogoče je vendar, da je v besedi, kakor je izpoved, ostal naglas jednako sedanji rabi in besedi zavist (gl. gôri) na svojem zlogu. Sicer pa stoji beseda v zvezi s samimi -u (nafu praudnu vuerun i praudnu izbovuediu toie mofim (sic) ztoriti, efe oni to vueliko ftraftiu ftuorife); ftrastiu bi bilo potem že le analogija k prvemu. Imperfektoma bozzekacho II 49 in ftra(r)-dacho II 98 v nasprotju z ostalimi 13 z u ne prilagam glede na vse posebne važnosti; prvi stoji v skupini ravno sredi med 9 primeri z -u, od katerih je predzadnji isti bozcekachu II 55, pač pa je v bližini pisave z on v sredi besede malomogoncka II 48¹; drugi stoji na čelu nove skupine 5 z u.² — Druge izjeme z o (acc. zemlo 11, acc. cifto 22, adv. protiuuo 38 in

¹ To je skupina tako zvanih »opera misericordiae« (Matth. XXV 35 sl.). Vendar se rabi v evangeliju druga ali prva oseba. V Klementovi homiliji jih ni.

² Pomoto -mo za -mu imamo v sredi med obema skupinama vuirchnemo II 61. Ne smemo pa tudi prezreti, da u mesto nosnega o gotovo ni popolnoma odgovarjal tedanjemu nem. ali lat. u; izgovarjal se je pač glas med o-u; vsekako pa je bila obča tendenca, pisati na koncu predvsem u.

praes. zaglagolo 1 in bodo 42) pripadajo vse III. spomeniku, ki je po paleografu Mühlbacherju pisan z isto roko kakor II. (Vondrák, str. 48). Kar se tiče acc. zemljo (s.-hrv. zèml'ù, slov. zemljò, pod zèmljo), ima svoj - o morda v zvezi „nebo i zemlo“ III 11 ali pa se je nahajala v jeziku podobna dubleta kakor dandanes v ruščini, kjer na pr. Černyšev (Zakony i pravila russ. proiznošenija, 2. izd., Petrograd 1908, str. 54) podava acc. zèmlju, akademični slovar pa zemljù, ker zaznamuje še le plur. zèmli. Taki slučaji so pri femininih z gotovimi naglašeniimi sufiksi (prim. s.-hrv. žènu, rus. ženù); pri zèml'a kaže nasprotje k vòl'a na možnost take analogije (prv. sufiks je -iè, prim. lit. žèmė. Vondrák, Vergl. Gramm. I 402).¹ Tudi pri acc. čisto bi bila mogoča kaka analogija. Po s.-hrv. čist, slov. čist s prv. rastočim naglasom bi pričakovali v deklinaciji neizpremenjen naglas, kakor je n. pr. pri s.-hrv. kràva, rus. koròva, in vendar je fem. rus. čistà, s.-hrv. čista. Mogoče je bil tudi tu kak vpliv pogostega in naglašenege sufiksa -tò- (prim. rus. čislò, Berneker, Etimol. Wtb.); v ruščini se v prv. ne prenesenem pomenu, naglašà po izgovoru nekega moskovskega vseučiliščnika tudi čistò n., čistý pl. (čistò pol'e v narodnih pesmih, prim. Tolstoj, moskovska izdaja 1903, IV 526 z označenjem naglasa, je razlagati lahko ritmično)². Za protivo (s.-hrv. pròtív, slov. pròti, rus. pròtiv) sem slišal od istega moskovskega vseučiliškega dijaka tudi protivù (v neki basni Kryžova „protivù bol'sòvã dòma“ in sicer). Zelo mogoče pa je tudi, da o v pro-

¹ Kako staro je v slovenščini pomikanje padajočega naglasa proti koncu besede, kar pozna še bolgarščina in kar govori za starost pojava, — prim. sedanji acc. zemljò —, je težko reči. Rožanščina, ki ima še staro mesto naglasa (n. pr. horà), prenaša vendar že v acc. padajoči naglas na konec (horò, prim. Archiv XXVII 203). Nemogoče tedaj ni, da bi bilo briž. zemljo jednako sedanjemu zemljò. Pri „dúšo“ ni tega prehoda.

² Po Černyšova knjigi Ruskoje udarenije (Petrograd 1912, str. 46, gl. tudi 12 in 31) je naglašanje čistòj poleg čistyj od davnih časov v navadi v ruskem jeziku. Na našem mestu III 22 je acc. „čisto“ nedoločna nominalna oblika: da bim čisto izpovèd stvoril. Sicer se pa ta in podobni slučaji pojasnjujejo lahko tudi, kakor bomo doli videli, iz grafičke svoje okolice.

tivo niti ne stoji za ρ , temveč da je beseda drugače tvorjena. V sinajskem evhologiju, ki sicer ne pozna pravih o za ρ , imamo pogosto protivo (6krat, gl. Vondrák, Akslav. Gramm., 2. izd. str. 154; prim. tudi Studie po Ukazatelju). Drugače je s sinajskim psalterjem, kjer je okrog 30 primerov z o za ρ ; ali to ne spada sem. Na odgovarjajočem mestu protivo delom jego evh. 67 a, 71 a, 88 b rabi briž. spomenik po zuem dele III 59, kar je jednako v evangelju po delom svojim. Tudi v Klementovih tekstih je pogosto protivo poleg -u (Vondrák, Studie, str. 36). Toda pomen je različen: prvoten v briž. protivo bogu, v evhologiju in pri Klementu pa za $\kappa\alpha\tau\delta$, secundum. Vendar je vsekako dana možnost, razlagati tudi naše protivo s prv. končnim -o.¹ Bodo (s.-hrv. bûdêm, rus. bûdu) ima končni o morda vsled prvega (gl. še doli). Pri zaglagoljo (stcksl. glagolati, glagoljo) se da naglas le restavrirati. Dalmatinski slovarji ne podavajo naglasa (Stulli n. pr. le glagolânje z dolžino v substantivum verbale vsled izpada prv.-slededečega u itd.); denašnji cerkveni izgovor je glagòlati, glagòlju po subst. glagòlъ, kakor se navadno naglašajo denominativa (rus. dèlo-dèlatъ, rabòta - rabòtatъ, obèd - obèdatъ, ùžin - ùžinatъ, vendar tudi po starem akcentološkem zakonu ùžas - ùžasàtъ, làska - laskàtъ, prim. Vondrák, Vgl. Gramm. I 204). Ker spada glagol v 2. vrsto 5. razreda bi bilo pri starejši besedni tvorbi iz gol-gol-verjetno naglaševanje na inf. -á-ti, praes. -jò, kakor imajo tu vsi glagoli s padajočo intonacijo v korenu. — Tretja in zadnja skupina izjem obsega še nekaj slučajev z -u (moiv I 11, III 66, tuoioi III 51, choku I 7, III 48, tuoriv I 22, 24). Moiu III 66 (s.-hrv. mòju, rus. mojù in briž. tvoimi? I 32) je v zvezi „i moiu dufu“; tuoioi III 51 stoji v blizki skupini primerov z

¹ Briž. protivo bogu III 38—39 bi moglo tudi po načinu prokličik imeti povišan izgovor končnega zloga vsled slededečega padajoče intoniranega bôgu, kar je zaslediti še v ruščini in s.-hrvaščini; v slovenščini se sedaj v takih slučajih padajoči naglas ne pomakne dalje (prim. gori izpòved, pod zémľjo proti povèst, zemľjò). I 19 stoji „protiv bogu i protiv memu krstu“.

— u (caiu ze 46, chocu 48, tuouiu III 51), med tem ko so preje razen ueruüu 5 bili samo slučaji z o, kar bi lahko pomagalo tudi pri njih že zgoraj podani razlagi, v kolikor jih je smatrati za izjeme.¹ Glede moiv I 11 pa se nehote vriva primera z mô ib. 30 dvakrat, 31 in tuô 32, ki nosijo na sebi celo svoj razločiven znak. V izgovoru je bilo to dvoje pač različno, in zdi se mi, da tudi stavčni povdarek ni posebno padal na pronomina na prvem mestu: otpuztic moih grechou — primi moiu izpovued moih grechou ib. 10—11.² Chocu III 48 (rus. hoču,

¹ Po redu primerov z o v III. spomeniku (1 zaglagolo, 5 věruju, 6 vsemogóci, 11 zemljo, isko, 16 močenic, 22 čisto acc. f., 25 vsemogóčemu, 38 protivu, 42 bodo, 46 kaju se, 48 hoču, 51 tvoju acc. f., 54 na sudinem dine, 57 sodit, 61 poručo, 66 moju dušu acc.) se dobi nekako vtis, da je pisec izpočetka dajal prednost o, proti koncu pa u; vendar se vrsta primerov z o pri 5 věruju in 46 kaju se obakrat pravilno prekinje z u. Narobe je v I. spomeniku (5 mučenicom, 7 hoču, 8 věruju, 9 sodni, 11 moju acc. f., 13 pomnju dvakrat, 14 volju, nevolju instr. f., 22, 24 tvorju, 27 v moku, 29 porončo, 30 mo dušu in mo volju acc., 31 mo věru acc., 31 sodni, 32 tvo milost velju). Tu se daje prednost u, ali pravilno prekinjanje s primeri kakor 9 sodni, 27 v moku, 29 porončo, 30 mo dušu, mo volju, 31 mo věru, 31 sodni, 32 tvo milost velju jasno dokazuje glasoslovno ozadje; konec je sploh povsem pravilen, kakor da se je pisec moral v tako razpredelbo še le vživeti, ki je, kakor smo videli, v II. spomeniku še najbolj prozorna. Sicer pa je povdarjeno in nepovdarjeno o izhajalo iz istega vira, le jasnost izgovora in smer razvitka sta se pri tem razlikovali; ni eno ni drugo pa ni prav odgovarjalo pisanima o in u, temveč se je pregibalo med obema tema glasovoma. Radi popolnosti in boljšega pregleda naj slede tu še primeri iz II. spomenika (brez neimugi 5 in nu 6, 24, 71, 85): neprigemlióki 4, imoki 6, zavuiztiiu 8, nepriiazninu instr. 9, boido aor. 13, funt 19, trebu acc. 20, přestopam (z u popr. v o) 25, bofiu acc. 34, -echu impf. 45, 46, 47, 48, malomogoncka 48, bozzekacho impf., -echu impf. 50, 52, vvofich 54, bozcekachu impf. 55, utessahu impf. 56, zopirnicom 73, bodi imper. 81, zio prio acc. 87, iufe acc. 88, ftra(r)dacho impf. 98, tepechu impf. 99, -achu impf. 100, 101, 102, 103, nafu praudnu vuerun i praudny izbovuediu instr. 104—106, to vueliko ftraftiu 107—108, bodete praes. 112.

² Vondrák str. 37 bere I 32 tvóimi. Nemogoče bi ne bilo, da so v narečju, ki je poznalo skrcene oblike, v neskrčenih oblikah sledovi neke vrste kontaminacije iz obojih. Prim. v Confessio generalis, v dolenjščini pisanem spomeniku iz početka XV. stol., poleg navadnega meyga 13 krat tudi moyga I 30, II 30 (Oblak, Starejši slov. teksti 27; Škrabec, Cvetje II 8 sl.).

hòčeš, ziljski čo Mikl. Vergl. Gramm. I² 320) sem že omenil, nahaja se pa še I 7, ali tudi tu se nekako vidi, da razen jednega primera približno v sredi zodni sicer slede le primeri z - u (jednajst), ki jih po tvoriv 22, 24 (rus. tvorjù, tvoriš) prekine v moku i z o, i z u, kar je povsem pravilno, in tako tudi ostane do konca v nadaljnih 11 primerih. Zdi se, kakor bi se nahajala netočnost predvsem le izpočetka, ter se je pisec vedno bolj vživel v svoj tekst (gl. prip.). Še drug razlog, nego sorodnost s predhodnimi vueruu, pomngu 2krat in obča tendenca pisati v končnicah - u je vsaj za tvoriv težko navesti; manj verjetno je, da bi se pri choku kazal kak vpliv ostalih na korenu naglašanih sedanjiških oblik, kar se je pa v drugem podobnem slučaju, kakor bomo videli, najbrže zgodilo glede korenskega samoglasnika.¹ Pa naj bo temu, kakor hoče, ko bi tudi pri večini izjem ne bila kaka razlaga prepričevalna, bo vendar treba z jedne strani eliminirati nekatere izjeme z o kot le navidezne, — one z - u po grafiki niti resno ne nasprotujejo —, z druge strani pa že velika večina nedvomnih slučajev sama po sebi jasno dokazuje, da se je tudi v pisavi končnic s prv. -ø kakor pri refleksu za ę vtisnil odmev izvestnega tedanjega slovenskega narečja.

Razmere v korenu ali sredi besed morajo ravno kar rečeno potrjati. V resnici nahajamo tu, kakor nam kaže gornja tabela, vštevši slučaje z on in un, 17 o in le 4 u. Med slučaji z o je 14 naglašanih: bodi, bodete, bodo (s.-hrv. bûdêm, rus. bûdu), v moku (s.-hrv. mûka, rus. mùka), močenik (s.-hrv. mûčeniĳ, rus. mùčeniĳ), sodni den 2krat (s.-hrv. sùdnî dan, slov. sòdnji dan, rus. sùdnyj den), v vožih (slov. vóže), sopirnikom (slov. sôper poleg zôper, zôpernik, prim. Plet. in me-

¹ Ker je bila končnica za 1. osebo sing. praes. prv. rastoče intorana, pa se je tak končni vokal v slovanščini že rano skrajšal (prim. nom. sing. -a pri ženskih a- deblih), bi bilo mogoče pri slučajih kakor tvorjù, hoću operirati tudi s kratkostjo naglašane vokala kot razlogom za u. Vendar stoje takim slučajem v enakem številu nasproti slučaji z o. Moglo bi se morda le reči, da je pri kratki naglušnosti bila najlozja negotovost v izražanju končnega vokala.

njanje predloga s-z; s.-hrv. je sicer sùpàrnìk, rus. sopèrnìk, ali prim. s.-hrv. sùsjed in sùsjed, rus. sosèd).¹ K navedenim slučajem se pridružuje še 5 part. praes. act. na -ok- = -oč-, od katerih ima prvi neprigemlióki II 4 (slov. -jemljóč) v briž. spomeniku samem naglasni znak; prim. še: imoči II 6 (rus. imùščij, s.-hrv. imūć), vsemogoči in -emu III 6, 25 (rus. vsemogùščij, s.-hrv. svemògūćì, slov. vsemogóci). V jednom — petem — od njih malomogoncka II 48 se je ohranil še tudi za briž. spomenike redki nazalizem z -on-.² Ker je to poleg poronfo I 29 jedini

¹ Pri brezsufigksnem ckslov. сопръ je brez dvoma predpolagati naglas na prefiksu. Prefiks so- zelo pogosto veže nase naglas, kakor se to dogaja praviloma pri prefiksih vy-, pa-, pra- s prv. rastočo intonacijo.

² K gori navedenim oblikam part. praes. act. je treba dodati še neko podrobniše pojasnilo. Po morfološkem značaju je med njimi različovati troje: a) sklanjani sestavljeni obliki v „vèruju v bog vsemogoči“ III 4-6 in „bogu vsemogočemu izpovèdè“ III 25-26, b) sklanjano nominalno obliko v „malomogonca posèčaho“ II 48-49 ter c) nesklanjani adverbialno-participialni ali t. zv. gerundijski obliki v „v vèki jemu bè žiti, starosti neprijemljóci... ni slizna telese imoči“ II 2-6. Po korenu pa imamo opraviti le z dvema, -ьm- in mog- s prv. padajočo intonacijo. Prv. naglas je najbolj prozoren v ruščini, kjer v gerundijski obliki naglas le tedaj prehaja na konec, ako je tudi praesens naglašen na koncu, sicer pa ostaja na korenu, tudi če je intonacija korenskega samoglasnika padajoča (prim. imuči, mòguči, iščuči, iduči poleg iduči z ozirom na praes. idut poleg navadnega idut, kakor je pletuči - pletut, beruči - berut ali smèjučisb k „smejati se“ poleg smèjuči k „smèti“). V sestavljeni obliki nastopijo one izpremembe naglasa, ki so tudi sicer navadne pri adjektivih in sestavljenkah. Naglas se pomakne na sufixs in postane rastoč: prim. mòguči ger. poleg mogùčij adj. in vsemogùščij adj. ckslov. kakor gołoden - gołòdnyj, hołoden - hołòdnyj ali zèlen - zel'ònyj, vèseł - ves'òlyj. V srpsko-hrvaščini kaže v isto smer mògúci ger. poleg mògúci m, mògúća f., mògúćè n. adj. pronom., razven tega pa predpolagajo nominalne adjektivne oblike mògúć m., mogúća f., mogúće n. še prv. končni naglas (prim. tudi imūć - imūćci); razliko imamo konečno še v gerundiju pri prv. padajočih intonacijah na korenu n. pr. med ždúci in písúci (gl. Leskien, Gramm. str. 554 sl.). Dvomim pa, da bi ždúci ger. in ždúci adj. imela identično naglaševanje, kakor to podavajo s.-hrv. rečniki (n. pr. akademični ali Brozov). Po izgovoru nekega slušatelja iz Bosne se mi zdi, da se izgovarja v adjektivu idúci, kar bi lepo odgovarjalo rus. iduči ger. - iduščij part. V slovenščini se je gerundij izjednačil v -oč (idòč, pišòč,

slučaj z on, je tem zanimivejši, da stoji nazal zopet pred č kakor v vuenfih, kar se, kakor smo videli, natanko naslanja na istinite razmere, o katerih moremo sklepati na podlagi sedanjih slovenskih narečij. Razen omenjenih participov pa tudi zopet ni drugega slučaja z o pred č; imamo jih nekaj pred č (4), pa tudi tu je jeden -on-. Da pa se je v njih vkljub pisavi z o moralo čuti še nekaj drugega, na to kaže, se mi zdi, omenjeni in v II. spomeniku precej osamljeni znak na prvem primeru. To kar stoji na pr. nekaj vrst pozneje na dveh úu (núuvueki II 6), ima že čisto drug pomen. Nenaglašen je bil o v prestopām s popravljenim u v o (s-hrv. prestúpati — prestúpāmo, slov. prestópati — prestópāmo, rus. prestupājem), v sup. zodit (slov. sódit, s-hrv. súditi, rus. sudítʹ, sužù — sùdišʹ) in v porončo z on pred č (rus. poručítʹ, poručù — poručíš poleg slov. izporočíti --ím). V primeri s poručo III 61 bi tu mogel človek misliti na zameno vokala iz drugih sedanjških oblik, ki so bile vseskozi dolgo naglašene. Menjal se je naglas tudi v oblikah korena sōd — in stōp —¹ Na on pred č spominja ime sev.-goriške vasi Rončinj (gl. gori), v katerem je bila seveda zveza s č mogoča (vróc).

iščóč), kar priča za prv. naglaševanje končaja; adj. mogóč Plet. poleg mogóč Valjavec (Rad 132, str. 176; le ta izgovor je široko razširjen in navaden) pa bi kazal na skrajšani prv. rastoči naglas (prim. rděč Škrabec, Cvetje XIII 9, ljuběč Valjavec l. c.). V briž. primerih je bil naglas pri vsemogoči in vsemogočemu nedvomno na -oč-, izmed obojih gerundijskih oblik pa ima neprijemljóci v spomeniku samem naravnost naglasni znak na -oč- in govori za to, da tedaj že ni bilo več izrazitega naglasa niti na korenu kakor v ruščini, niti na končaju, kakor se je razvil v večjem obsegu v južni slovanščini. To isto velja tudi za imoči ter za nominalno obliko malomogonča, kjer še zlasti ohranjeni nazalzem pred č govori za rečeno. Tako smo za dobo briž. spomenikov opravičeni, oblike part. praes. act. že kot izjednačene celokupno prišteti k onim, ki imajo o za o pod naglasom.

¹ Prim. slov. sódiš, stópiš s starim naglasom (gl. A. Breznik, Die Betonungstypen des slav. Verbuns, Arch. f. slav. Phil. XXXII 438 sl.). Ako. Brěznik l. c. str. 436 rus. poručítʹ navaja med primeri z naglaševanjem končnic v sedanjških oblikah, ne odgovarja to istiniti rabi, kakor se razvidi iz Černyšova, Zakony i pravila russ. proiznošenija, 2. izd.

Iz primerov z u (mučenikom, poručo, na sudinem dine in sunt) sem poručo že omenil; mučenikom I 5 se poleg močēnik III 16 lahko razlaga popolnoma mehanično iz tendence pisati na dotičnem mestu u v I., o v III. spomeniku (gl. gori), mogla bi se pa morebitna nejasnost v izgovoru in negotovost v pisanju razlagati tudi vsled kratkosti ū, ki se je tedaj že gotovo skrajšal iz prv. ū (prim. s.-hrv. mŭka v slov. narečjih tŭča, sŭ), ali celo nenaglašene izreke po analogiji besed s sufiksom -ik (prim. sedanje slov. mučēnik); predvsem pa je mogel vplivati na temnejši izgovor predhodni m, pojav, ki se nahaja na pr. v rezjansčini (gl. gori, prim. tudi nŭ), in to ni brez pomena, ker je po mojem mnenju rezjansčina precej arhaistično nadaljevanje nekega starega koroškega narečja, s katerim vprašanjem se mislim morda kmalu podrobniše posebej pobaviti. Oblika sunt II 19, v kateri bi se moglo tudi videti skrajšano obliko, kakor jo imamo v knjižni slovenščini in v narečjih (sò - sŭ - sà, gl. gori), izgleda v svoji osamljenosti skoro kot latinizem, ki jih je ista roka napisala na pr. v III. spomeniku „i scē marii i scō laurenzu“ III 43—44 ali „fēcē mariae i fēcē michahela i scē petra“ ib. 12—15. Najtežje je razumeti na zudinem dine III 54 za sodni I 9, 31: zaključuje skupino z u, o kateri sem že gori govoril. Razven tega pripada korenu, čigar izpeljave menjajo naglas (gl. gori). Sploh se opaža, da vsi različno pisani koreni kakor rŏk- (rŏč -) ali sŏd - v raznih izpeljavah menjavajo svoj naglas, ali pa je bil kakor v mŏk- (mŏč -) kratek. Radi tega vsega bi tudi tu ne hotel videti v grafiki ali fonetiki besede neposredni vpliv cerkveno-slovan-

str. 57, in kar lahko potrdim iz lastnega znanja ter po izgovoru že imenovanega moskovskega vseučiliščnika. Tudi za slovenščino ne moremo vedno predpolagati stalnosti v pripadanju tega ali onega slučaja izvestnim tipom naglaševanja. Ako bi pa tudi hoteli misliti na prv. končno naglaševanje glagola izporočiti v vseh sedanjiških oblikah, je mogel že č sam ohranjujoče vplivati na izgovor nosnega o; seveda bi bila potem v našem primeru razlika v jeziku ali izgovoru med I in III, ako zadnjega ne razlagamo morda grafično (gl. gori prip.).

skega teksta. O tem sicer še dalje doli malo opazko.¹ Sklepa-
joč odstavek o refleksih *o* sredi besed, moramo zopet reči, da
se v njih nahaja pretežno *o* in sicer zopet zlasti v naglašanih
in dolgih zlogih. Ohranjena nazala pa malomogonča in po-
rončo kažeta ponovno v isto smer kakor vuenfih.

I ostanki nazalov i razpredelba pisave z *o* in *u* med sredino
in koncem besed ter naglasnostjo in breznaglasnostjo ali slabo
naglasnostjo imajo svoj vir v svoječasnem slovenskem narečju, a
njega stope lahko zasledimo še danes ne le v naših spomenikih,
témveč tudi v že dostopnem dialektološkem materialu. Vprašati
bi se le hotelo, katero narečje bi bilo najbližje. Predno pa
poskusim vsaj kratko odgovoriti na to, moram dodati pripom-
njo o morebitnih stckslov. virih, sličnih n. pr. Glagolita Clo-
zianus, ki bi bili mogli vplivati tudi na grafiko ali fonetiko
briž. spomenikov v naši točki (prim. gori Vondrákovo mnenje).
Glagolita Cloz. kakor tudi codex Marianus ne pišejo nikdar *e*
za *o*, dasi se sicer pri *o* jezikovni srpsko-hrvaški milje že
precej uveljavlja: za *o* se piše že zelo pogosto in vsepovsodi
brez razločka mesta s.-hrv. *u* (na pr. acc. fem. druguj^o 111
za drugoj^o), da, tudi narobe stoji *o* za *u* (na pr. ot^o s^od^o 261
za ot^o s^odu). Za pisca je bil glagolski znak za *o* po izgo-
voru vseskozi jednak *u*. Večkrat je tako pisavo popravljaj.
Neki posamezni slučaji z *o* so le nedopisani znaki za glagol-
ski *o*, v oblikah kakor acc. novojo^o 30 pa analogija po mojo^o.
Prim. Vondrák, Akslav. Gramm.² str. 26 sl., 150 sl. in njegovo
izdajo spomenika (V Praze 1893, str. 16). Iz vsega na kratko
sledi, da se je tu znak za prv. *o* mešal z znakom za *u*, ker

¹ Za stckslov. vpliv bi pri „na zudinem dine“ govorilo pred vsem
ohranjenje reduciranega vokala v odprtem zlogu, dasi imamo takoj za
to nestckslov. „pred tvima očima“. Ako pa se je reducirani sonant tu še
izgovarjal, je po prv. naglaševanju moral padati nanj naglas (prim. rus.
sud, gen. -à, slov. sóđ, s.-hrv. s^od, gen. s^oda). I 9 imamo pri „zodni“
korekturo in „ni“ pripisano na vrhu; I 31 je „zodni“ napisano brez po-
prave. Vsekako pa bi bil gornji primer tudi pri omenjeni domnevi le iz
singularnih slučajev, ne zadevajočih občega pravila in odseva slovenske
govorice v naših spomenikih.

so piscu oba bila le u. Mislim, da ni treba niti govoriti, da je pri brižinskih spomenikih vse do cela drugače, in da pisava z nazalom kakor vuenfih; malomogoncka ni samo arhaizem, temveč je povzročena naravnost po finem fonetičnem izboru živega jezika samega. Da bi bili dalje oni mnogi slučajji z u, če tudi ne morda vsi, le iz hrvaške ali hrvaški razumljene predloge ter le o slovenski, in da bi se konečno vse to vrstilo popolnoma iregularno brez kakega notranjega jezikovnega zmisla, je mislim do cela nemogoča stvar, ako ne le velika večina primerov jasno kaže v izvestno smer, temveč je ta smer identična tudi s smerjo dialektičnega razvitja, razlikovanja refleksov prv. *o*, glede na konec ali sredino besede ter njih naglašenost ali nenaglašenost, ozir. slabo naglašenost; vrhu tega ima svoj značaj tudi glasovno obližje, ki zopet po svoje vpliva na končni kompleks refleksov za prv. nosna vokala. Pa ne le slovenska dialektologija, tudi primerjalna slovanska fonetika nam dela razumljivo smer razvitka. Že gori sem govoril o nekih glasovno-fizioloških pojavih in razmerah nazalizma v poljščini. Tu mi je povdariti predvsem, da se nazalnost odprtih končnih zlogov izgublja (n. pr. acc. ranę = rane, instr. raną = rano ali 1. sing. mogę = moge, 3. plur. mogą = mogo in pod.) ter se to tudi dobro rima s končnimi čistimi e in o (Soerensen, Poln. Gramm. I 9). Tako isto se izgublja nosnost v nenaglašanih zlogih, n. pr. piętnaście (Broch I. c. 153). Ker zavisi jakost nazalnosti od oddaljenosti mehkega neba od zadnje stene žrela, kakovost vokala pa se kolikor toliko preminja pri njega spuščanju ali dviganju, ker tudi jezik preminja pri tem svojo lego¹, postane umevno, da je silni nosni izgovor po navadi v zvezi z bolj odprto, slabi pa z bolj ozko nijanso vokala. Zato imamo z jedne strani na pr. polno sledov širokosti izgovora prv. slovan. *e* in *o*, z druge pa vidimo pri manjšanju ali gubljanju nosnosti prehod *o* v u

¹ Zvezo med premikanjem mehkega neba in jezika kaže tudi izguba nosnosti pred *l* (gl. gori).

ali daljšo redukcijo v ъ. O razvitju nosnih soglasniških elementov iz nosnih samoglasnikov pred izvestnimi soglasniki pa sem moral govoriti že gori.

Da brižinski spomeniki sploh kažejo sledove tedanjega živega slovenskega jezika, gotovo že samo po sebi ne more začuditi, ker so vkljub stikom s stckslov. književnostjo vendar slovenski jezikovni spomenik z vsemi glavnimi in važnimi črtami našega jezika, ki jih tu nočem dalje naštevati. Opozoriti pa hočem še na neko paralelno glasoslovno črto, ki tudi jasno govori za sled živega izgovora ali na zanimiv način le v II. spomeniku, namreč na refleks prv.-slov. y, ki se v I. in III. spomeniku piše vseskozi kakor i, v II. spomeniku pa za gotovimi soglasniki še loči od i, kar ima tudi svojo trdno zaslombo v primerjalni slovanski fonetiki in potrja rečeno o nosnikih. Primeri s prv. y, vrejeni po predhodnih soglasnikih, so v briž. spomenikih sledeči (v oklepajih dodane oblike so stcksl.): I. ti 26, 27 (ty), vzti instr. pl. 33 (usty), zvetim dat. pl. 24 (svętyjimъ), ni acc. pl. 28 (ny), praudnim dat. pl. 6, 7 (pravъdnymъ), zodni acc. sg. 9, 31 (sъdnymъ), poltenih gen. pl. 22 (počatęnyjihъ), vucetni acc. sg. 34 (vęčъnyъ), uzliffal 31 (uslyšaъ), paki 9 (paky), miloztiuvi nom. – voc. sg. 2, 11, -ivъ 21, -ivui 29 (milostivymъ)¹, v(i) dat. pl. 34 (vy), biti inf. 7 (byti), bih aor. 12, 13 (byhъ)²; II. roti acc. pl. 23 (roty), obeti acc. pl.

¹ Za v se je pisalo u, uu, v, vu, uv (Vondrák str. 43); radi tega je treba te primere tudi pri II. spomeniku pustiti na strani.

² Kondicionalne oblike 1. bim I 25, 31, III 22, 52, 2. bi I 16, 28, 3. bi II 1 imajo že prv. i, stcksl. bimъ, bi, bi (prim. Vondrák, Akslav. Gramm. 511 sl.). Beufi ger. I 8 (byvъši) bi Vondrák str. 42 hotel predvsem razlagati s pomočjo stvnem. grafike, ali tu se more govoriti vendar le zlasti o prehodu e v i pred w in ne narobe; razven tega je I. spomenik skoro popoln. prost takih vplivov (prim. Vondrák, str. 29–30). Radi tega mislim, da je treba e v beufi drugače razlagati ter primerjati z bęvšaja acc. pl. n. part. praet. act. v homiliariju Mihanovičevem (gl. Vondrák, Glagolita Clozův, str. 55, 5 a II 20). Poleg aorista byhъ se nahaja tudi še imperfekt aoristne oblike bęhъ (prim. Vondrák, Akslav. Gramm. str. 575), pa bi vpliv te preteritalne forme ne bil prav nič nenavadnega. Tudi briž. spomeniki poznajo to obliko be 3. sg. II 2, 7 in befe 3. pl. II 30. V re-

38 (oběty)¹, vzti instr. pl. 77 (usty), zueti nom. sg. 89 (světyjъ), nine 35, ninge 104 (nyně), ni acc. pl. 62 (ny), uclepenih — pomota mesto -e acc. pl. (gl. gori) — 54 (uklepenyjihъ), felezni instr. pl. 102 (želězny), ucriti inf. 69 (ukryti), ftarim instr. sg. 74 (staryjimъ)², deli instr. pl. 57 (děly), věki acc. pl. 2, 7 (věky),

zjanščini beremo v II catechismo resiano str. 86: boě 3. sg. aor. (oe = neke vrste e, pisan s strnjenim o—e), boěšoe 3 sg. impf., boěho 3. pl. impf. (aor.). Vsekako pa rešuje vprašanje o beufi v gori navedenem zmislu oblika bėvšaja v homilariju.

¹ Vondrák, Fris. pam. 19, 73; Studie 47 vidi v obeti čehizem oběťf. „Opfer“, „sacrificium“, ne pa sicer navadnega oběťъ m. „Gelübde“, „votum“, ker se mu zdi, da je prvo po pomenu bliže: „u circuvah ich clannam ze i modlim ze im i zesti ich pigem i obeti nafše im nezem o zcepašgenige telez nafich i duf nafich“. Po Miklošičevem etimološkem slovarju pozna pomen „sacrificium“ še poljščina, ali substantiv obiet je že možkega spola. Že Jagić (Archiv f. slav. Phil. XVIII 600) in Murko (Dr. V. Oblak, str. 129) sta se izrekla proti Vondrákovi domnevi. Murko pravi: „besede obetati, obeti itd. bi lahko v slovenščini še danes imele pomen žrtvovanja (pr. obljubiti, obljubiti se)“. Izredno pogosta narodna navada, obljubiti svetnikom ter jim prinašati v dar darila je prv. že po postanku besede najpreje „Gelübde“, „votum“ (prim. tudi lat. frazo „vota ad deos ferre“ Ovid.). Da pa ista beseda obenem lahko pomeni tudi obljubljeni in darovani (žrtvovani) predmet (sv. Stefanu se na pr. „v dar prinaša“ pleče), za to imamo povsodi primere. Po rus. slovarju V. Dalja 3. izd. je obět tudi „oběščanyj predmet, veščь ili dělo“, prim. „ja vam priňos oběščanije, obět svoj = oběščannuju veščь“. Slušatelj iz kamniškega okraja mi je zatrdil, da se pri njih more sploh reči „prinašam svojo obljubo = obljubljeni predmet“. Pa naj bi tudi dopustili za briž. besedo obět f. (žal da nimamo natančnega in podrobnega dialektološkega slovarja ali vsaj popolnših zbirk slovarnega materiala iz naših koroških narečij; prim. gori važnost rožan. nedel — nedelja), bi še vedno vkljub temu ne smeli misliti na čehizem, ker se briž. spomeniki vendar naslanjajo na slovensko narečje, ki je pripadalo k skupini prehodnih, med češčino in slovenščino posredujočih narečij.

² Cruz II 89 v briž. spomenikih ne more odgovarjati redkemu ckslov. kryžъ; še manje pa odgovarja seveda navadni obliki stckslov. križъ (prim. češ. kříž, polj. krzyż), ki se dandanes razlaga iz romanščine (gl. Bernekerjev etimol. slovar in Vondrák, Akslav. Gramm.,² str. 640 ter na obeh mestih navedeno literaturo). Briž. cruz bi se glede na končni soglasnik moglo brati kruc in kruž: prvo bi napominjalo stvnem. krūzi, drugo stlad. krūže. Kar se tiče samoglasnika u, bi mogel tudi s stališča starovisokonemščine izražati ū, ker je ū v poznejši starovisokonemščini že preglášal v ū, pisal pa se tudi z u (prim. Paul, Grundriss der german.

pagi 14 (paky), zlovuezki acc. sg. 11 (člověčьskijь), mirzcih gen. pl. 18 (mrъzьkyjihъ), chifto 80 (kyžъkdo), nikî instr. sg. n. 69 (nikyjimъ)¹, grechi acc. pl. 111 (grěhy), uvignan 9 (vygъnanъ), fzlauui gen. sg. 10 (slavy), crowvi acc. pl. 51 (krovy), — bui 3. sg. aor. 8 (by), buiti inf. 42 (byti), mui 32, 41, 104 (my), m u z l i t e imper. 84 (myslite), neimugi part. praes. act. 5 (neimy)²; III. neztiden nom. sg. 53 (nestyđnъ), zuueti acc. sg. 7 (světyjъ), zuetih gen. pl. 18 (světyjihъ), zuetim dat. pl. 45 (světyjimъ), zin acc. 6 (synъ), zinu voc. 67 (synu), nepraudnih gen. pl. 28 (nepravъdnyjihъ), siuuiim dat. pl. 57 (živyjimъ), mrtuim dat. pl. 58 (mrtvyjimъ), miloztivui nom.-voc. sg. 60 (milostivyjъ), biti inf. 21 (byti), bih aor. 40 (byhъ), zpitnih loc. pl. 33 (spytъnyjihъ), pomiflenie, — enja 29, 64 (pomyš'lenije), zimizla gen. sg. 49 (sъmysla).

Vondrák (Fris. pam. 31) pravi: „Pokusil-li se (t. j. prepisovač) nekolikrát psáti y německým způsobem, nenásleduje ještě z toho, že by bylo bývalo tenkrát v slovinčině y. Mohla

Philol. 2 I 695 in Vondrák, Fris. pam. str. 30). Tudi v briž. spomenikih imamo enkrat muzlíte II 84 = stckslov. myslite: prv. y se je namreč v II. spomeniku za labiali označeval po analogiji stvnm. ũ. Vkljub temu pa ne gre v cruz iskati y. V koliko se seveda tu kaže stvnm. vpliv ali dialektični slovenski izgovor, ki bi bil s svoje strani zopet povzet po severnoromanskem, se ne da natančno določiti. Naše občeslovensko križ bi morda govorilo za zadnje

¹ Tako je bral Miklošič, Vergl. Gramm. III² 341, medtem ko se Vondrák, Fris. pam. 20, 44, 72 pridružuje Vostokovu in Hattali (Čas. mus. král. čes. 1858, str. 525) ter bere nikyr — nikjer. Meni se zdi prvo verjetniše, ker je kratica za m navadniša (prim. tudi briž. uze⁻ I 6 = vь-sěmъ) in ker razlaga izrazov z r, pos. nikjer, ni tako jasna, kakor bi bilo misliti. Toda o tem že ne morem več tukaj dalje razpravljati.

² O neimugi sem govoril že gori. Nemška grafika je izražala ũ poleg ui, u tudi z ugi = uji (Vondrák, Fris. pam. str. 42). Tu naj opozorim morebiti le še na to, da je ravno okrog neimugi II 5 več primerov z g = j: gemu 2, neprigemlióki 3–4, nikoligefe 4, neimugi 5, gemu 7; nasprotno pa je z obeh strani prv. -oči = -oki: neprigemlióki 4–5, neimugi 5, imoki 6. Ako je še za labiali v II. spomeniku brezizjemno ohranjen y, a z druge strani ni razen funt nobenega primera z u za q sredi besed, mislim, da govori vse skoro do evidence za neimugi = neimy in ne neimóci.

to být jakási tradice z církevní slovanštiny; pišet' obyčejně jen i, jak to máme i v I i v III pam... Dle všeho zaniklo již záhu y v slovinčině". Podobno govori Vondrák v Studie z oboru církv.-slovan. písemnictví, str. 63: „Z toho jde na jevo, že tenkrát nebylo již v slovinčině hlásky y, aspoň ne v onom nářečí, jehož vliv sem zasahoval. Kdo předříkával druhou památku, držel se asi spíše svého originalu hlaholsky psaného, kde měl ještě y... byla to tedu i zde spíše starší tradice jako u nosovek...“ Kakor vidimo, napominjata ti izjavi precej ono o nazalih. Pa kakor tam se moram tudi tukaj obrniti proti trditvi, da bi sledovi prv. y bili le tradicija neke ckslov. grafike in brez vsake zveze z živim jezikom. Da temu tudi tu ni tako, jasno dokazuje neoporečni fakt, da se v drugem spomeniku brez izjeme natanko izraža y po labialih b in m (slučaja po p ni; oni z v so radi pisave v pustiti na strani). Ničesar podobnega temu ne nahajamo v steksl. ali ckslov. spomenikih, na pr. v kakem Glagolita Clozianus (tu imamo večkrat i za y in narobe, pa i tudi za labiali, na pr. psalmski instr. pl., gl. Vondrák, Glagolita Clozův str. 5 in Akslav. Gramm.² str. 80). Vse drugače pojasnilo pa dobi pisava briž. spomenika, ako primerjamo izgovor y v ruščini in poljščini, kjer se je ta za prv. slovanščino tipični glas predvsem še ohranil. Po fonetični definiciji artikulacije je vokal y neke vrste velarni i, izgovorjen ne s sprednjim, temveč s srednjim delom jezika (high-mixed po običajni fonetični terminologiji). Pod vplivom sosednih soglasnikov artikulacija variira, vsled česar se tudi niansa glasu izpreminja. V ruščini (prim. Broch, Slav. Phonetik str. 173) se najčisti y izgovarja po dentalih (syn), po labialih (my) pa se artikulacija pomakne nekoliko nazaj v smeri k zadnjemu delu jezika (inner), če sledi še l (mylo, byl, pyl) pripada y že naravnost zadnjemu redu (back), t. j. vokalom, ki se izgovarjajo z zadnjim delom jezika kakor a—u; pri tem se sliši pred y po labialih bolj ali manj jasen prehoden, skoro diftongičen glas "y. V poljščini (l. c. str. 151) je artikulacija y v primeri z ruskim v obče bolj sprednja (outer), tako da

napominja že skoro odprto (široko) izgovorjen i; pa tudi tu je po labialih bolj zadaj, v slučajih kakor byl, mydlo že na meji srednjega in zadnjega reda vokalov (inner). Dasi navedene rusko-poljske fonetične razmere že same po sebi prekrasno pojasnjujejo razmerje med primeri za y v II. briž. spomeniku, ki je bil pisan menda po narekovanju, se vendar vpraša, ali nimamo tudi še v slovenščini kak odgovarjajoč fakt. Sedanja narečja tu seveda ne povejo nič več, pač pa so zanimiva v tem pogledu stara lastna imena. Že Oblak (Starejši slov. teksti, str. 18) je primerjal z briž. grafiko pisavo imena Bistrica v listinah X.—XII. stol. Po Kosu (Gradivo III, str. 258) nahajamo še v drugi polovici XI. stol. pisavo Fuistriza, Wuistriza in Vūstriz; v solnograškem Liber confraternitatum vetustior (784—907, ib. II 257) beremo Dabramuzli, v čedadskem evangelju (IX.—X. stol., ib. II 248) pa 12 osebnih imen z -mysl- in sicer 11 z romansko grafiko -muscl- in 1 z nemško Primusl. Temu nasprotnega ni najti. Poleg primerov v briž. spomeniku dobiva tudi ta pisava svoj pomen, in ne more biti dvoma, da je po vsem tudi v omenjenem refleksu za y videti odsev živega slovenskega jezika. Ako pišeta I. in III. spomenik le i, je to le izjednačenje v pisavi, ki je bilo tem ložje, ker y tudi za labiali ni bil pravi ü, ki pa je tudi tem verjetniše, ker je I. spomenik preje napisan nego II. Pojav v II. pa je do evidence jasen ter tudi s svoje strani podpira gornja izvajanja o refleksih nazalov.

Ako se ozremo sedaj še po tem, katero izmed slovenskih narečij je brižinskemu v načinu ali ideji nadomeščanja nosnih samoglasnikov najbližje, moramo reči, da od ogrske in kajkavske slovenščine preko Štajerskega in Kranjskega ni do junškega narečja na Koroškem nič podobnega jeziku brižinskih spomenikov. Junsko narečje ima že wenč poleg miesenc, reducira tudi nenaglašeni končni ρ v τ ali za to ima še dandanes nazale v naglašanih zlogih ter razvija zlasti ϵ (e) po različnih konzontanah v a (a). Glede nazalizma bi preje bil soroden drugi vrh njegov, ziljščina, ki ima ne le wenč, temveč

sploh nazalni ostanek za ϵ pred prv. \acute{c} , ali zato prehaja nenaglašeno ρ v širok glas in sicer že skupno s prv. o. Navidezno največ podobnosti in paralelizma živi še na Goriškem, v goriško-kraških narečjih: z jedne strani imamo tudi tu venči ter Rončinj, z druge strani pa je tudi za ρ zelo odgovarjajoče dobiti v dolgih in naglašanih zlogih ozek o – uo, v nenaglašanih zlogih, posebno končnicah, in tudi v kratko naglašanih pa – u. Toda težko bo kedo mislil pri brižinski slovenščini na goriško zemljo. Vprašanja, odkod so prišli, in koliko različnih plemen iz različnih strani jih je, se tu seveda ne morem dotakniti. Ostaneta nam še jedini narečji, koroška rožanščina in beneška rezjanščina. Spodnja rožanščina pozna menda tudi venč, vsekako pa miesenc, razen tega pa še ρ v končnicah reducira, kar bi dalo sklepati na nekdanje u. Rezjanščina pa pozna viñči in prehod nenaglašene in prv. kratko naglašene ρ v u, ali ne v končnicah, zato pa je mnogo drugih črt, o katerih bom govoril drugokrat. Mislim tudi, da so končnice, ostajajoče brez premembe v dialektu, ki sicer v nenaglašanih zlogih na izvesten način preminja isti samoglasnik, prav lahko tudi poznejše in restituirane po polnih naglašanih primerih. To nahajamo večkrat v jasni meri. Rezjanščina tvori sploh ne glede že na svojo geografično lego neko nadaljevanje po večini žal že izmirajočih govorov kanalske doline, a od teh pelje zopet most k rožanščini. V koliko je rezjanščina, ki jo smatram za preseljeni preostanek nekega nekedanjega, sedaj pač že izmrlega, morda severno-zapadnega koroškega narečja — zato so tudi ozke zveze z ziljščino — v koliko je rezjanščina še bolj izšla s severa, je tu, razume se, težko reči, — izmrlo je dovolj —. Gotovo pa lahko čisto mirno trdimo, da stojijo brižinski spomeniki glede refleksov prv nosnih samoglasnikov v vseh bistvenih črtah v najbližjem rodstvu s skupino narečij, ki jo tvorijo dandanes rožanščina, rezjanščina in ziljščina in ki so jo tvorile nekdanj še dalje na sever in zapad. Ali pa se da to morebiti še določniše fiksirati, hočem povedati v jedni iz nadaljnjih točk svojih razprav. Oblak je predvsem mislil

le na ziljščino (rožanščine ne omenja). Izrazil je to na raznih mestih. Ker se bom še vrnil k temu vprašanju, ga ne bom tukaj dalje pretresal, ter le na splošno opozarjam na poročilo o tem prof. Murka v Oblakovem obširnem životopisu, ki je izšel pri Matici (v Knezovi knjiž. VI, str. 128 sl.).

Kakor svojo prvo točko, moram tudi to končati z apelom na vse, ki stoje blizu narodni govorici ter so v srečnem položaju, neposredno jo opazovati in znati to in ono o njej. Mojá razpravica je sicer proti volji precej narasla, gotovo pa je v mnogem uzrok temu ravno to, ker še vedno tako malo vemo o svojih važnih narečjih, pa da vidimo živo potrebo, spoznati in preučevati svoj narod tudi z znanstvene jezikovne strani. Moderna dialektologija v zvezi s historično je jeden iz glavnih virov spoznavanja našega narodnega življenja v sedanjem in prošlem in jedna glavnih pomožnih ved narodopisja. Kako ozko in blizko so prepletena najrazličniša kulturnozgodovinska, narodnogospodarska (kolonozacijska), plemenska in v širokem zmislu sploh narodopisna vprašanja z glavnim znakom narodovega bistva, nositeljem njega razvitja in kulture in odsevom njega raznih zgodb — jezika! Zato prosim, da vsak, ki ve za kak nov donesek k pomnoženju faktičnega materiala, tičočega se dotaknjenih vprašanj, četudi le samo kako besedo, blagovoljno izporoči to meni samemu ali na javno dostopnem književnem mestu. Da je tak donesek včasih nepričakovane važnosti, nazorno kaže že prva razprava v svojem dodatku.

